13/5+6

HEEM

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR OVERMAAS

HEEM

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR OVERMAAS

Uitgave : Langohr-Veltmans-Vreuschemen komitee
Melkerijstraat 35, Halle (Brabant), België.

Postcheck : 5202.51

Telefoon : 02/56.76.54

Abonnement : 150 Fr p.jaar
Het gewoon nummer : 25 Fr.
Het dubbelnummer : 50 Fr.
(voor België en Nederland)

13e Jaargang
Nr. 5-6
Sept.-Dec.1969

I n h o u d

		Blz.
Voorwoord		2.
Het oeroude Gerecht te 's Gravenvoeren	J.v.Veldeke	5.
Aus dem Leben hiesiger Bauern-Gedenkbuch F. Cool (1736-1811)	L. Teller	11.
Moelingen - Ditjes en datjes (III)	J. Ansay	16.
's Gravenvoeren - Winand Heynen	J. Ansay	21.
Een verdwenen Nijverheid (IV)	J.v.Veldeke	26.
Uittreksels Journaal Vercken - 1766		29.
's Gravenvoeren - De Grafsteen van J. Caenen	J. Ansay	31.
Moondvaart	J. Vilvoye	38.
Rond de Kerk van Aubel	J.v.V.	39.
Nog eens Cesar Franck	J.v.V.	45.
Geruhsam steigt die Nacht an Land	E. Gennen	50.
Ooverbörgermeester Muure	J. Vilvoye	52.
Unser Turnlehrer	H. Heutz	52.

Omslag : St Rochus, zinnebeeld van Overmaas (Montzen-Zavel)

V O O R W O O R D

Een gans leven van ideaal, studie, publikaties en werking heeft mijn vader zaliger Jozef Langohr, afkomstig uit Montsen, aan zijn geliefd "Overmaas" gewijd; aan die eeuwenoud Vlaamse gewesten van het voormalige hertogdom Limburg in het huidig België. Het taalkundig, historisch, toponymisch en kultureel erfgoed van land en volk, bedreigd door verduitsing en verfransing, heeft hij ontdekt en voor zijn tijdgenoten bekend gemaakt.

Na zijn overlijden in 1950 werd zijn werk in ruime mate voortgezet door zijn trouwste medewerker en vriend J. Franssens, afkomstig uit Limburg, die zich na en door zijn huwelijk lange jaren ingeburgerd had in Montsen, maar zich later in het Brusselse en uiteindelijk te Halle had gevestigd. Hij zette er de "Overmaas"-werking onverpoosd verder, naast zijn voldagse beroepsbezigheden en zijn zorg voor een talrijk gezin. Na zijn pensioenleeftijd in 1963 kon hij zich met vollere inzet aan zijn zelfde ideaal blijven wijden.

Het werk van de heer Franssens vond zijn neerslag in drie blijvende en waardevolle resultaten : Het Langohr-Veltmans-Vreuschemen komitee, het tijdschrift Heem en de Stichting Overmaas-Archief.

Het Komitee werd genoemd naar de drie verdienstelijke pioniers van het diets erfdeel in Overmaas die achtereenvolgens overleden waren : mijn vader uit het Plat-dietse Montsen, pastoor Veltmans de man van de Voerstreek, en de heer Vercken de Vreuschemen uit een oud geslacht van de streek van Balen bij Eupen. Onder stuwing van zijn sekretaris de heer Franssens heeft het Komitee in Overmaas zelf en over gans het Vlaamse land de eigen aard en dietse taal van Overmaas hooggehouden en verkondigd, daarbij aanleunend bij het Davidsfonds en de talrijke andere kulturele Vlaamse verenigingen en komitees.

Het tijdschrift Heem, verwezenlijking van een levensdroom van mijn vader, werd sinds 1956 in dertien jaargangen onafgebroken uitgegeven, onder redaktie en beheer die eveneens van de bestendige en uitsluitende leiding van de heer Franssens afhingen. Van hemzelf (dikwijls "Van Veldeke ") en van een beperkte groep medewerkers verschenen talloze bijdragen, gesteld in het Nederlands, het Plat-diets, het Duits en het Frans. Ze zijn de weergaven van oude teksten en dokumenten, studies over de vroegere en huidige sociale, ekonomische en kulturele toestanden, uitingen in dicht en proza van de volksziel en van de liefde tot land en volk van Overmaas.

Het tijdschrift was financieel leefbaar, in ruime mate dank zij de steun van openbare en private instellingen uit het Vlaamse land, aan wie hier uitdrukkelijk hulde en dank moet worden betuigd.

Ten slotte de stichting "Overmaas-Archief"; ook een resultaat van de ijver van de heer Franssens, in samenwerking met en onder daadwerkelijke bescherming van het Davidsfonds. De opzet is het samenbrengen en bewaren, ten behoeve van studerende en andere belangstellenden en van het nageslacht, van boeken, periodieken, archiefstukken en handschriften betreffende Overmaas. Het resultaat is vooralsnog een belangrijke en zeer waardevolle verzameling aangelegd door en thans in het bezit van de heer Franssens, om ten gepasten tijde toevertrouwd te worden aan het Davidsfonds.

De heer Franssens, de promotor van dat alles, ziet nu, op 71 jarige leeftijd, zijn krachten lichamelijk vroegtijdig ten einde gaan : ziekte belet hem de zware taak thans voort te zetten, en niemand is er om hem volwaardig af te lossen. Het Langohr-Veltmans-Vreuschemen komitee ziet zich dan ook genoodzaakt zijn werking, de uitgave van Heem en de zorg om het Overmaas-archief voorlopig te schorsen.

Dit is dan een afscheid van Heem aan zijn lezers. Wij verwachten dat het Davidsfonds, dat steeds de werking voor Overmaas patroneerde, deze werking in zijn eigen kring en publikaties in beperkte maar wezenlijke mate zal voortzetten.

Persoonlijk wens ik hiermede met nadruk mijn hulde te brengen en dank te zeggen aan mijn vriend Franssens, voor zijn onverpoosd werk voor ons geliefd Overmaas.

M. Langohr
voorzitter van het
Langohr-Veltmans-Vreuschemen komitee.

Onderlinge kennismaking, begrip en verstandhouding aankweken of bevorderen tussen de verschillende taalgroepen die de bevolking van Overmaas uitmaken, dit was het doel van de uitgave "De Band", later "Heem", zoals het dertien jaren geleden beklemtoond werd in het eerste nummer.

Wij wilden dat ideaal bereiken door het oproepen en verspreiden van al het schone en het goede in verleden en heden van onze dierbare streek.

Wij menen in zekere mate dit doel bereikt te hebben, op het ogenblik dat ouderdom en ziekte onze krachten ondermijnen en ons onmeedogend verplichten onze werkzaamheden, althans voorlopig hopen wij, stop te zetten. Onze vurigste wens is deze vroeg of laat te kunnen hernemen.

Inmiddels danken wij onze trouwe medewerkers. Een speciaal woord van dank richten wij tot mevr. wwe J. Vercken de Vreuschemen-Fellin en mej. Th. Michel-Vercken de Vreuschemen die onze werking steeds met moederlijke zorg hebben omringd.

Wij hopen dat dezen die ons jarenlang financieel steunden, ons deze steun zullen blijven verlenen.

Wij vragen inzonderheid aan al de verenigingen met wie wij een ruilabonnement afsloten, Vlaamse, Nederlandse, Duitse en Waalse, hun zendingen te willen voortzetten.

God behoede ons dierbaar land van Overmaas !

de Sekretaris

V.J. FRANSSENS - BALTUS

HET OEROUDE GERECHT TE 'S-GRAVENVOEREN

Zeer terecht mag de Voerenaar trots gaan op het verleden van zijn dorp !

Wij wensen in deze en volgende bijdrage weer een tipje van dat verleden op te lichten.

In "De Maasgouw", tijdschrift voor Limburgse Geschiedenis en Oudheidkunde, afl. 3/1961, schrijft K.J.Th. Janssen de Limpens (1) :

"In het land van Daelhem was, wat hoofdgerecht betreft, praktisch nog de Karolingsche toestand bewaard gebleven. In dit gebied was niet het stadsgerecht van Daelhem, waar de landsheerlijke burcht stond, hoofdgerecht doch de schepenbank der plaats 's-Gravenvoeren wel omdat in deze plaats "op den hoghen saele" in Karolingschen tijd gevestigd was het gouwgerecht van den Luikergouw (2). Zo kunnen de schepenen van 's-Gravenvoeren in hun uit 1494 daterende bankrechten (3) nog verklaren : "voert seggen wyr, dat dyt die hoechste banck is in den lande van Daelhem en anders nyemant te wysen en haet over hooge heerlicheyt, lyff, let, dat den bloede aengeyt, dan alleene tgericht van Voeren". Eerst na 1500 brokkelt de invloed van dit hoofdgerecht langzaam af ten gunste van het stadsgerecht van Daelhem onder invloed van landsheerlijke ordonnanties maar voor een deel blijft de positie van 's-Gravenvoeren onaangetast".

Tot het ressort van het hoofdgerecht van 's-Gravenvoeren behoorden volgens Jos. Habets, rijksarchivaris te Maastricht (4) :

"'s-Gravenvoeren was in voortijden eene hoofdbank van het graafschap Daelhem, waar de Waals sprekende dorpen Cheratte, Mortier, Neufchâteau, Housse en Warsage en de Nederlandssprekende dorpen Aubel, Moulingen, Mheer, St. Martensvoeren en Noorbeek in hooger beroep gingen".

De bevoegdheid van deze rechtbank wordt door Limpens als volgt omschreven :

"De taak dezer hoofdgerechten was tweeledig :

a. consultatief in dien zin, dat alle lagere gerechten hoofdvaart hadden op het hoofdgerecht,

b. crimineel in dien zin, dat alleen de hoofdgerechten bevoegd waren te oordelen over de zware delicten, waarop lijf- of doodstraffen stonden.

"Onder deze beide punten is slechts het voornaamste van hun taak genoemd, want daarnaast behoorden tot hun competentie praktisch alle zaken, die samenhingen met de hoge jurisdictie d.w.z. verband hielden met de hoogheidsrechten van den landsheer.

"Deze hoofdgerechten waren dus geen instanties voor hooger beroep in eigenlijken zin, dat in de middeleeuwen geheel onbekend was, daar de schepenbanken, al of niet na hoofdlering door het hoofdgerecht, zowel in civiele als in criminele zaken in hoogste ressort rechtspraken. Hoger beroep in eigenlijken zin ontwikkelde zich eerst uit het instituut der hoofd-

lering op het einde der XVe en begin XVIe eeuw".

In de nalatenschap van wijlen Car. Waelbers bevindt zich een lijvig handschrift, ogenschijnlijk het register van de uitspraken door het hoofdgerecht geveld tussen de jaren 1585 en 1588.

Wij zijn zinnens in ons volgend nummer de volledige zitting van 16 September 1585 te publiceren, doch gezien de rechtsterminologie sindsdien grondige wijzigingen heeft ondergaan, geven wij eerst de "Costumen" (van het woord coutumes) of het gewoonterecht van 's-Gravenvoeren (5).

Men weet dat aanvankelijk het recht, de regels, waarop de maatschappelijke samenleving steunt, niet geschreven stond, maar mondeling van geslacht op geslacht werd overgeleverd. Het verschilde meestal merkelijk van land tot land, van volk tot volk, van gewest tot gewest.

Het was keizer Karel V die voor het eerst, bij ordonnantie van 7 Oktober 1531, onze verschillende gewesten opdracht gaf de gewoonten te boek te stellen, ten einde deze te kunnen homologeren. De opdracht werd herinnerd op 4 Oktober 1540 en op 13 Maart 1570. Slechts na een laatste bevel van de aartshertogen Albrecht en Isabella, in 1606, gaven de verschillende rechtshoven, steden en heerlijkheden van de Landen van Overmaze hieraan gevolg. Enkel Limburg bleef toen nog in gebreke (6).

J.v.V.

(1) onder de titel "Bijzondere Oppergerechten voor het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaze.
(2) J. Ceyssens, Les Bans, seigneuries laiques et immunités ecclésiastiques du Pays de Dalhem. Liège 1929, p. 57 en 95.
(3) Fragment der uit 1494 daterende bankrechten, gevonden bij processtukken.
(4) J. Habets, Limburgse Wijsdommen. 's-Gravenhage 1891
(5) Tekst volgens "Limburgse Wijsdommen" uitgegeven door J. Habets, 's-Gravenhage 1891, ons vriendelijk bezorgd door het Stedelijk Archief, Maastricht.
(6) J. Thisquen. La Coutume ancienne du Duché de Limbourg (XV° siècle). Brussel 1958, blz. 117.
N.B. Door de brand van 1533 werd het archief van het Hoge Hof van Limburg verwoest.

COSTUMEN VAN 'S GRAVENVOEREN

§ I. Costumen ende usanciën hooftbancken recht 'Sgraven Voieren in den lande van 'Sgraven Daelhem gelegen.

Om te voldoen d'inhoudt van den besloetenen brieven van weegen Haere Hoecheyden, nu omlancxs overgesant, wy senden U copie autentique van onsse costuymen ende usantien gelyck by onsse voirsaeten scholtis ende schepenen deser hoeftbanck 'Sgraven Voeren gedaen is woirden in den jaere XVe LXX.

1. Te weten : in den eersten, van der successie, dat de aele kynderen (1) verweecht by man ende wyff van den eersten bedde, off huwelyck, succedeeren ende deillen aen den erffstock guederen van hunen vaeder ende moeder, ende voert 'sgeens wees van den voerscreven twee syeden devolueert, ende dat, tot dien eynde, de kindts kynderen staen in huns vaeders ende moeders staet, ende soe vaere van hun beyden gheyn lijffs erven en sundt, kieren alsdan de gueder, nae hunder beyden doet, ter zyeden dair sy coemen zundt; maer dat de langste levende deselve mach gebruycken syn leven lanck, ende soe vaere dat groet vaeder ende groet moeder langer leven dan hun soen off dochter, soe vallen alsdan hun goeder op huns kynts kynder, beheltenis den behouden zoen off doechter huwelycxs goet (O).

2. Item, ende als 't gebuerdt dat den eersten huwelyck gebroecken is, hetzy by de aefflivicheit van den man off vrouwe, ende alsoe wederom by den tweede bedde ende huwelyck aele kinderen waerden verweeckt, alsdan succederen ende erfven die kynderen van den tweede bedde aen alle de erffgeuderen die by den tweede huwelyck verworven ende vercregen weerden, ende daerenboven aen allen de gereyde geuderen, edoech dat de gereyden geuderen schuldich sundt te betaelen allen de schoelt, die de overleden ten achter soudden moegen gebleven zyn; ende soe vaerre van den tweeden bedde geen geboert en waere, soudden alsdan de gheuder kieren tot twee seyden gelyck boven (e).

3. Item, aengaende de procedure van den erffgeuderen voer ons mouverende, ees 't dat yemants pretendert recht off gerechticheyt te hebben aen eynich erffgoet, hetzy huys, hoff, landt off anders, deselve mach tegen de helders des voerscreven goet ende syn weeder parthie eyn aeffgebodt begeren ende doen doen, ende myt recht, ende soe by weigeringe, tegen hem procederen van vyffthien daegen te vyffthien daegen, nae den lant recht; maer blyft niettemin de verwerder in de possessie van denselven goede, onder behoerlycke ende sufficiante cautie, totter diffinitive van den proces.

4. Ende soe yemants pretendert eenige betaelinghe te hebben van erffrinthen, ende hem van noeden is deselve met recht te voerderen, mach deselve procederen, indien 't hem gelieft, met genachtingen voer ons, indien

---

(1) Aele kinderen = echtelijke of ehelyke kinderen, in andere woorden wettige kinderen.

te vijffthien daeghen,
de grondt ende rinthe voer ons mouverende sundt, van vyffthien daeghen ende dat voer twee de leste pachten, ende niet miere, ende alsoe vuyt cracht van dien hem gewinnen; ende myt recht gestalt woerden in den grondt ende pandt derselver rinthen, doech hyr bynnen te verstaen : soe vaere 't selve gebeurde indertoecht (d) van den geinthimerde personne, soudden syn kynderen offte naeste maegen, overmyts te betaelen de twee jaere pachten myt allen costen ter causen van dyen gedaen, weder met recht moegen purgeren bynnen ende buyten jaers.

5. Item, indien hen belieft, mach oeck de voerscreven twee leste pachten hem wel doen betaelen myt pantschappe.

§ II. Die manniere ende uzantie te procederen met personnelle actie is met twee weegen, te weten; met arrest, ende d'ander met daegement op vaechtgedingedach.

6. Te weten; eyn crediteur, voir alle achterstedicheyt van jaerlixe rinthe pachten, behoudelyck die twee leste gevallen jaeren, ende voirts voir alle andere schulden, mach mytten gerichts baede, sonder ordinantie van justicie, zyn schuldenaer eyn commer off arrest doen cundigen (c).

7. Ende soe verre der gearresterde alsulcke arrest met recht nyet en ontsleyt onder cautie, bynnen viertich daeghen nae de singnifficatie, soe woirdt den arrestant, te syn verseuck, beleytenisse (a & b) van den gearresterde goeden verlient, ende hem geordineert sulcks an den gearresterde te doen cundigen, om 't selve beleytenisse bynnen acht daeghen te purgeren; ende by fault van dien, ten versueck als voir, soe accordiert die justicie den graet gebodt om het gebruycken van den gearresterde goeden te doen cundigen van aeff te staen, ende den arrestant van sulcke goede vredelyck te laeten gebruycken ter tyt toe van den pyrgeringen, welcke purgeringe ten allen tyden maech gedaen woirden, oevermyts betaelende die faulten, met allen costen, dier oersaeken, gereysen.

8. Dan wannier die gearresterde die arresten ontslaen bynnen den tyde ende onder cautie als voir, soe woirdt hem geleert offt geordinnert die arrestant te vreden te stellen offt anders hennen oppositie dair tegens te geven, bynnen den iersten dach van recht, te weeten bynnen XV daeghen.

9. Item, ende wanneer den gearresterde gecondempnert is, soe woirdt hem mitten gerichtsbaede eyn gebodt gedaen van te voldoen bynnen vyffthien daeghen, op peyne van de boete aen den heer.

10. Item, ende by fault van alsulcke voldoninghe, soe woirdt met recht geordinnert te moeghen penden die gereyde goeden, ende partyen doen bedaegen, om sulcke pantschappe te sien subhasteren.

11. Weelcke subhastatie alsoe gedaen, woirdt de gepandt goet vyffthien daeghen in den herberge gewesen, ende soe verre der gepande alsulcke subhasterde goeden, bynnen vyffthien daegen, nyet en loest, alsdan

mach der arrestant mitten gerichtsbaede, derselve goede ter merckt veuren ende vercoepen ten hoechste prys, soe voir de principael schoelt als voir des heeren boet ende gerichtscosten, myt ouyck van executie, ende daeraeff goede reekeninge wederbringen, etc.

§ III. Van daegement op vaechtgedinge, welcke is de cortste weg van procederen in actie personnelle.

12. Den crediteur maech syn debiteur doen bedaegen op een vaegtgedinge, ende hem heyschen alle achterstedicheyt van jaerlicxe rinthe pachten, jae excluyse die twee leste jaere pachten, ende voirt alle andere schulden ende civile actie; ende soe vaere der gedaegde wesende present voirtsgeroepen ende nyet en antwoirdt, soe woirdt hy met recht vervolcht geweesen, te weten gecondempnert van den volle te doen bynnen den sonnenschyn desselff dach, op pene van den boete aen den heere.

13. Ende, indien sulcke gedaechde nyet en compareert noch en antwoirdt op sulcke ierste daegement, soe woirdt hy op zynnen noet geweesen.

14. Ende, indien hy sulcke zyn noet van excuise, bynnen den niesten sytdach van den vaechtgedinge, soe woirdt hy gecondampnert, ende woirdt d'executie gedaen van dach tot anderen soe verre den crediteur 't selve verseuckt.

Oirkondt der waerheyt, soe hebben wy, scholtis ende schepenen der hoefftbanck 'Sgraven Voeren voirscreven, hyr onder onssen gewoenlycke hoeffs siegel gedruckt, desen vyff entwintichsten September anno 1606.

Notas : Hier volgen enkele teksten uit "Het Rechtsleven tussen Jeker en Niers" door B.H.D. Hermesdorf verschenen in "Limburgs Verleden", uitgave L.G.O.G. Maastricht, die in moderne taal de verklaring geven van enige verouderde termen.

a) "Telkens gaat men na of iemand onrechtmatig eens anders grond gebruikt, of die van de heer of die van de gemeenschap (mark). Onder leiding van de voorzitter (veelal van de voogd van het voogdgeding) doet het gerecht dan "beleiding" ter vaststelling van misbruik en onrecht". (blz. 275).

b) "In de landrechten van Montfort zegt Kehrn, dat in veel zaken zonder "oculair inspection", gerechtelijke plaatsbezichtiging of "beleidt"

(descente) geen oordeel mogelijk is. Partijen kunnen erom verzoeken, maar schepenen kunnen deze "descente" vóór het eindoordeel ook gelasten. Ze heeft dan plaats op kosten van ongelijk". (blz. 276).

c) "Naast het gegeven, d.w.z. vrijwillig bij overeenkomst verstrekte pand, kende men het genomen pand (panding). Vooral dit laatste heeft in het dagelijks rechtsleven een voorname plaats ingenomen, bijv. wanneer cijnzen, grondrenten of erfpachten niet op tijd betaald werden. "In deze samenhang vraagt het z.g. "commerrecht" (pandbeslag) de aandacht, dat zowel de kostumen van Eys (1571) als die van Wittem (1550) met zoveel zorg regelen. Er wordt o.m. bepaald dat wie met "pent ende onderpent" aanspraak op pachtsommen bezitten voor het voogdgeding moeten verschijnen zodra hun beslag (commer) op vier voogdgedingen behandeld is, teneinde de tegenpartij in de gelegenheid te stellen zich tegen de kommer te verzetten". (Blz. 303).

d) "Blijkens de kostumen van het nabije 's-Gravenvoeren (1570) komen erfstokgoederen benevens al van de zijde van vader of moeder devolveert aan de wettige kinderen, met representatie (in de rechte lijn). Bezitten vader of moeder geen lijfserven, waarmede uiteraard erfgenamen in nederdalende lijn bedoeld zijn, dan keren de goederen na de dood van de langstlevende terug naar de zijde vanwaar ze gekomen zijn, dus zoals in het Ligurische recht. De aangehaalde kostumen erkennen hierbij het levenslang "gebruijcken" door de overlevende (erftocht, tocht). Het hierop betrekking hebbende artikel besluit met de bepaling : leven grootvader of grootmoeder langer dan hun zoon of dochter, dan komen hun goederen aan hun kleinkinderen, nochthans met dit voorbehoud dat "huwelycxgoet" verblijft aan de nog levende zoon of dochter". (blz. 313).

e) "Ongeveer dezelfde bepalingen golden in 's-Gravenvoeren (1570). Werd het eerste huwelijk er door overlijden van man of vrouw "gebroecken" en werden er uit een tweede huwelijk wettige kinderen geboren, dan erfden deze kinderen alle tijdens dit huwelijk verworven en verkregen erfgoederen, bovendien alle roerende, maar dan hadden ze weer de schulden van de overledene te betalen. Waren er geen kinderen uit het tweede huwelijk, dan keerden de goederen na de dood van de langstlevende terug naar de zijde vanwaar ze gekomen waren, dus volgens de regel van schependomsrecht : paterna paternis materna maternis". (blz. 314/315).

AUS DEM LEBEN HIESIGER BAUERN

GEDENKBUCH F. COOL (1736-1811).

AUS DER FRANZOSENZEIT

[(6) Der Brotpreis von Jahr zu Jahr (1792 - 1811)]

[S.211] Int Jahr 1792 den 20 9bris
als Die frantzossen syndt Das Erstemahl in die limbrogsche provintie syndt gecommen hat das brodt von acht pondt gecost 9 merck 4 buschen (1)
Den 11 Xbris coste es 11 merck2bu
Den 24 Xbris coste es 12 merck
Int Jahr 1793 hat das brodt gecost en van acht pondt zwolff ad dreyzehn merck bist in den monath 7bris da hat es vierzehn merck cost
Int Jahr 1794 da hat ene brodt gecost 13 ad 14 merck bist in Den monath auge : da cost ens 16 ad 17 merck bist den 2 7bris da cost ens 15 Merck
Da Die frantzossen den 20 7bries das tweede=mahl syndt im land gecommen
[S.212] Da hat die theurung erst recht angefangen dan den 29 coste ene brodt 20 Merck
den
14 8bries ens 18 Merck
Den 24 8bries 17 Merck
Den 19 9brics 16 Merck
Den 29 9bries 16 Merck
Item den 9 Xbries 17 Merck
Item den 10 Jan
Int Jahr 1795 coste ene brodt 18 merck
Dann dysse woche gehest ene merck ab Dan die wecke daernae twee Merck ob und also fort.
In den monnath feb Den 8 seindt Die frantzossen Carmeiolen (2) zu perdt hier int weintter quartier gecommen und sindt liegen geblyeben bist den 23 Mertz
In dere zeit ist das brodt abgeganen langsaem bist das ens coste von acht pondt 13=1/2 Mrek
[S.213] Als Die frantzos weeg getrocken sindt ist das brodt auff geschlagen das es in zeit van ene monnath 18 Merck coste und es ist immer auff auff=geschlage, das es den 1 mey 20 Merck coste und am end des Mey monnath coste es 30 Merck und es ist auch zwey merck abgang

---

(1) Buusch, w.e., Geldstück; eine ehemalige Aachener Kupfermünze; [...] (Tonnar-Evers-Altenburg, Wörterbuch der Eupener Sprache, Eupen, 1899)
(2) carmagnole
s.Littré 2/s.m. Par dénigrement, soldat des armées républicaines.

Daër nacher ist es wieder auff gegang das es am end des Junÿ 36 merck coste ens brodt von acht pondt und es ist auff und ab gegang dan in den monnath Julÿ hatt man muste geben 40 ad 42 Merck und am end des monnath coste es bist 45 Merck und es waer gantz Rahr zu becommen

[S.214] In den monath augusto den erst Sontag naer das fest portiuncula(1) da ist die thüerung in die höchst grad gesteighen hier, dan das brodt hatte bald kein gesetz mehr, dan es war so Rahr das die inwöhner Die ahrn van das korn ins felt abgeschmieden habe, und Sie in den offent getruckene habe, und daer van brodt gebaecke daer kan man dencken das die noth gross waer, dan en vaet (2) weitze coste Dreÿ ende en halffe cronne Stuck, en vaet korn coste bis Dreÿ cronnestucken und es war vor das gelt keins zu becommen

[S.215] Und die ubrÿge Sorste van früchte coste naer advennadt, dan das mundt (3) haver coste funff ad sees frantze cronne=Stuck, die en frantz cronn gild hier vier gulde ende ene halffe gulden ende 7 stever (4) ende twee ort (5) den gulden ad 20 stever
In Eupen=der Cours funff gulden und ene halffe ende nocht vier ende en halffe merck Den gulden ad acht=zehn merck
Den abgang der früchten ist gantz langs=sam : weiss abgägangen dan in Das Jahr 1796 hat das brodt das Jahr hin durch gecost 20 ad 18 merck wieder langs=sam abgegangen
Dan in das Jahr 1797

[S.216] Den 12 Meÿ ist das brodt an zehn merck gecommen und ist langsams abgegangen das selbige Jahr bist das es an acht ad neun steuver, acht weinger ene ort ende acht steuver ene ort das ist den preiss gewessen bist in Jahr 1799 um den halffe apriel hat es angefangen sich zu stiegen und den 1 meÿ coste ene brodt zwölff steuver weiniger ene ort
und den 10 Meÿ coste en brodt 14 steuer und acht tage daernae geing es twee steue ab und es ist langsams : abgangen. Dan den Erst auge : coste noch ene brodt Eÿlff ende ene halffe steuer
Item den 15 Junÿ coste en brodt Sieben Steur ende Dreÿ ort 1800
Int Jahr 1801 coste en brodt 9 seuer ende dreÿ ort, ende ist auffgegangen in den monath 8bries coste en brodt 12 steuer
Int Jahr 1802 ist es auff gegangen das en brodt coste funff=zehn ende ene halffe Merck immerfort

---

(1) (...) P.-Ablass, ein Toties-quoties-Ablass,[...] kann in allen Franziskaneroder vom Ortsbischof eigens bestimmten anderen Kirchen am 2.8.oder am darauffolgenden Sonntag gewonnen werden (Der Grosse Brockhaus)
(2) s.Heem, 13e Jaargang Nr. 1, Jan-Febr. 1969, S.15, Fussnote 4
(3) s.ibid., S.17, Fussnote 1
(4) dt.Stüber, ndl.stuiver : 1/20 gulden
(5) dt. Ort, ndl.oord : 1/4 stuiver

[S.217] Int Jahr 1802 Den 5 Junÿ ist Das Roecke brodt in Eupen an 24 Merck gesetz worden und das weietzen brodt an 19 Merck
und es ist gantz=langsam abgegang dan das gantze Jahr bist in den anfang Jahr 1803 da coste noch das roecke brodt 16 ad 17 merck, das weictze brodt 15 Merck an den priess hat es gecost bist in den monnath apriel da ist es abgegang das en brodt coste 13 ende ene halffte Merck das weietze 11 ende 4 buschen Ende mit prima Mey hat das Repulik das neuen gewÿcht in gebracht und hat das Röccke brodt sees ene halffe pondt wie das andere
Item den 15 Julÿ da ist das brodt an zehn merck gesetz worden das ene so woll als das andere
[S.218] van den zeit an das das neue geweigt ist in gefuhret worden hat das brodt van sees end en halffe pondt in Eupen gecost Sieben en halffe merck
Ende das weitzen brodt 9=2/3 Merck das hat es gecost van den zeit an das es ist in gefuhret worden und es cost es noch den 28 9bries ([durchstrichen:] 1804)
Item in Jahr 1804 coste das rocke brodt in anfang des Mertz Sieben merck ende ene busch ende das wietze brodt acht ende en halff merck
Item es ist langs sam auff gegangen in het letzte van den aüge : monath coste das rocke bordt acht merck und es ist auff gegangen den 23 8briss ist es an tax 9=1/2 merck das rocke bordt und das wiectze brodt cost Eÿlff merck
Item in het 1805 ist het Rocke bord van sees pondt ende etliche lotter (1) is an
[S.219] tax gecomme op het hoechste an 13 Steuer ende en halffe das ist gewessen in den monnath Julÿ ende gantz-langsam abgegangen dan in den monnath 9bries ens brod noch Elÿff ende ene halffe Seuer frantzosches geweicht
Item het weitzen brodt hat het Jahr durch gecost 13= ad 14 Steuer dan in den 9bries coste noch ens 13 Steuer ende so vort het jahr auss
Int Jahr 1806 ist het bordt ob und abgangen het röecke brodt an 14 Steuer frantzosche geweicht
ende het weitzen brodt ad 13 ende ene halffe wieder abgegangen ende ob gegangen also das es in den monnath auge het roecke brodt coste acht ende ene halffe Stuer frantzosches geweicht ende het weitzen brodt coste neun Steuer en Dreÿ ort
[S.220] Item int jahr 1807
ist het weitze bordt auff und abgegangen bist in den monnath Junÿ cost es acht Steuer ende Dreÿ ort

---

(1) L., Loth, 1) früheres Handelsgewicht, ursprünglich 1/32 Pfund, nach Einführung des Zollpfundes (0,5 kg) meist 1/30 Pfund = 16 2/3 g, als Neulot auch 1/10 Pfund = 50 g. Verschiedentlich wurde bis 1884 das Dekagramm (10 g) als Neulot bezeichnet [...] (Der Grosse Brockhaus)

Item het rocke brodt cost sieben Steuer ende twee ort frantzosche geweicht het brodt van die twee Sorte hat gecost den preiss van boven bald en ort auff ende dan auch wiede ab
Int Jahr 1808
inden monnat jenner cost het weitze brodt acht Steuer twee ort en het rocke sieben Steuer ende twee ort
Item den 4 apriel coste het weitze brodt zehn Steuer ende het rocke brodt 8 Stuer frantzosche gewigd
Item in den monat meÿ cost het weitze brodt zehn ende en halffe Stuer ende het rocke acht ende en halffe Steuer
also op und abgegangen het jahr hin durch bis in het jahr 1809
[S.221] ist es auff und abgegangen het jahr hin durch da es in den monnath ([durchstrichen:] auge) den 4 auge das weitze brodt noch 9 ende ene halffe Steuer ende het rocke brodt cost 8 Steuer frantzosche geweigh
Item in die letzte twee monnath van het Jahr cost das weitze brodt noch 9 Steuer ene ort end het rocke brodt cost 7 Steuer een ort
Item in het jahr 1810 hat das rocke brodt gecost 8 Steuer ende het weitze brodt 10 Stuer ende ist op geschlagen het jahr hin durch das rocke brodt ist gekommen 9 Steuver ende het wietze brodt 11 ende bis 13 Stuver ende ist am end des jahrs ab gegangen ende auch in het jahr 1811 langssam abgegangen da es in den monat ende junÿ coste het rocke brodt 7 steuer 1 ort ende het weitze brodt 9 Steuer

[6. Auf und Ab im "Wollhandwerk"]

[S.223] Den 20 7bris Da die frantzossen die twee de mahl hier in landt sÿndt gecommen, Da ist niet alein die thuerung sonder auch den abgang der arbeit, Dan das wuhle faberiek so das haupt handwerck hier im landt ist, das hat stil gelegen bist in den monnath meÿ 1795, was ein jeder hat van arbeit das wirck er langsam aus, und den hunderst faberrÿcant hatte nichts vor sich selber mehr becommen, viel weiniger hat er seÿn arbeits=leuth konne arbeit geben, und alles war so thuer, dan das pondt saltz coste zehn ia bist vierzehn merck, wie auch en pondt compieren (= Grundbirnen, Kartoffeln) coste sees ort oder 9 buschen, ende andern Sorten lebens miettelen nahr advennadt
[S.224] Das wuhle hand=werck blÿeb dan stil liegen bist jnt Jahr 1795
In den monnath meÿ daer ist die erste wuhl van köllen uber den Rhein gecommen in diese proventie da habe Die kauff=leuth wieder anfangen an die faberrÿcanten die wohl auss zu waegen (1) es hat

(1) vgl. (Anonymus) "Die feine Tuchmanufaktur zu Eupen, ihre sämmtlichen Geheimnisse, Vortheile und Preise nebst Tabellen", Gotha 1796, in : E. RUTSCH, Eupen und Umgegend, Eupen 1879, S. 135 ff : "In Eupen befinden sich an die 60 Fabrikanten [...] Der Kaufmann oder der Fabri-

(vervolg op p. 15)

jmmer fort geflorriet und es so straek geflorriet das man hat vor lohn becommen van den kette Strang (1) funff ad sees merck den einschlag (2) vier ende ene halffe merck (3)
Diesses hat gedueret bist jnt jahr 1799
In den monnath Mertz da hat es angefangen lang=samme abzugehen und in den monnath meÿ da hat man den kette Strang vor dreÿ en halffe merk ende an Dreÿ merck wans alle arbeitter hätte wohl konne habe und es langs=sam wieder angefangen zu florrien und jmmer fort geflorriet dan in Jahr 1803 da is den [Lohn] van kette Strang vier
[S.225] merck ende twe buschen ende den einschlag vier merck ende ene busche

---

(1) vervolg van p. 14.
kant [...] schafft die rohen Produkte aus entfernten Ländern herbei, er lässt die spanische Wolle kommen, das Oel, die Seife und Haare zu den Leisten und was die Arbeiter nöthig haben. Es wird in Eupen nicht ein Stück Tuch bey dem Fabrikant im Hause gewebet; und dieses erspart ihm vieles und erleichtert ihre Geschäfte. Sie haben nicht nöthig ein Kapital in grosse Gebäude und viele Werkzeuge zu stecken, und solche zu erhalten, auch brauchen sie die Aufsicht über diese Leute nicht, die sie oft zu hintergehen wissen, und unter solcher mehr betrügen, als wenn man ihnen die Produkte in gewisser Ordnung anvertrauet. Die Tuchmacher allda nennet man B a a s e n, sie sind nicht zünftig, viele sind L a n d l e u t e, die neben ihrer Viehzucht etliche Tuchstühle zu ihrer Nahrung haben. Wenn der Kaufmann ein Tuch will machen lassen, so wiegt er dem Tuchmacher die spanische Wolle ab, nach dem das Tuch werden soll, wie man solches in der Folge genugsam ersehen wird. Dann bestimmt er ihm die Länge, die Anzahl der Fäden, die Breite und giebt ihm das gehörige Oel und das Leisten-Garn dazu. Nun sieht der Fabrikant von allen Verrichtungen nichts, die dazu gehören, ein Stück Tuch aus der Wolle herzustellen, und bekümmert sich auch nicht darum, bis ihm der Tuchmacher,das verfertigte Tuch überliefert, wofür er den bestimmten Lohn erhält [...]"
(1) = Kettgarn oder Kettfäden
Kette : die Gesamtheit der im Webstuhl gespannten Fäden der Längsrichtung; [...] (Grosses Duden Lexikon)
Strang:2) S., Strähn, Aufmachungsform für Garn (Der Grosse Brockhaus)
(2) 3)Weberei:E., Eintrag, Einschuss, Schuss, die Einschlag- oder Schussfäden [oder Quer-fäden], die mit dem Schützen (Schiffchen) in das durch die Kettfäden gebildete Webfach eingetragen werden (ibid.)
(3) F. Cool (sowie seine Tochter Barbara) war Spinner.
Hierzu R. Jeuckens, Eupener Land und Volk im Wandel der Zeiten, Aachen 1935, in : V. GIELEN, Aus Eupens Vergangenheit, Raeren 1966, S.27 :
Die Fertigkeit zum Spinnen feiner Garne war im Limburger Land gross, weil die spinnenden Bauern durch die Milchwirtschaft geschmeidigere Finger behielten als beim Ackerbau". Aus der zu Kett- und Einschlagfäden gesponnenen Wolle wurden dann die Gewebe hergestellt."Die Zahl der Weber war etwa zehnmal grösser als die der Spinner" (V. GIELEN, ibid., Fussnote 1)

MOELINGEN

Ditjes en Datjes (III)

De Schans (1)

De Schans ligt aan de Maas. Toch op grondgebied Moelingen, want ook Moelingen wordt door de Maas beproeid.

Schans (van verschansing) is een plaatsnaam geworden. Daar ligt een hoeve en niet ver vandaar een zomerverblijf dat men kasteel pleegt te noemen.

Het is er rustig. Op de hoeve boerde, voor 1914 de familie Collette. Het was de heimat van oud apotheker Collette Eugène van Montzen. Op het kasteeltje kwam de heer Dessain burgemeester van Mechelen-stad, zijn vacantiedagen doorbrengen.

Het is er echter niet altijd zo rustig geweest. De oppervlakte van de weide rond de hoeve is niet natuurlijk. Men ziet dat mensenhanden er omwoelingen en grondwerken verricht hebben. Er werd hier inderdaad, eertijds, een militaire verschansing aangelegd. Daarom nu nog denaam : de Schans.

Deze plaats droeg voorheen de naam Elven. Hoe ontstond die naam. Men geeft volgende aanneembare verklaring.

Eerst, een woordje geschiedenis. De verdeling van het keizerrijk van Karel de Grote, die te Aken overleed in 814, gaf aanleiding tot heel wat moeilijkheden. Ten slotte werd besloten tot een vredesconferentie, waar twee van zijn kleinzonen, Lodewijk, koning van Saxen en Karel de Kale, koning van Frankrijk, zouden aanwezig zijn. De plaats der samenkomst moest halverwege liggen tussen Meersen en Herstal. Derhalve ging de samenkomst door op de plaats die wij nu de Schans noemen, en toen de naam Elven (de helft) kreeg.

De overeenkomst die daar getroffen werd, werd vier jaar daarna in het koninklijk verblijf te 's-Gravenvoeren definitief bevestigd en afgekondigd.

Eertijds werd Elven (de Schans) ook Navagne genoemd. Daar elven aan de monding van de Berwijn ligt, geeft men nu bij voorkeur de naam Schans aan het gedeelte, met de hoeve, op de rechteroever, en de naam Navagne aan het gedeelte op de linkeroever, waar het kasteeltje ligt. Zo heeft Marcel Walpot het ook aangeduid op zijn wandelkaart van de Voerstreek.

De naam Navagne is echter niet nieuw. Men treft hem reeds aan in de oude geschriften. Zo leert Amédée De Ryckel in zijn werk Les Fiefs du Comté de Daelhem (Bulletin de la Soc. d'Art et d'Histoire du Diocèse de Liège - Tome XVII 1908). Hij schrijft tevens dat Elven : "la forme flamande de Navagne" is. Zo bevestigt hij dat Elven en Navagne de zelfde plaats zijn.

Navagne werd eertijds Naijvaing geschreven. Die schrijfwijze vertolkt de uitspraak van die naam te dien tijde. Dit kan ons helpen in het opzoeken van de oorsprong van het woord Navagne. De Ryckel schijnt te menen dat Elven van Navagne afstamt, maar zou het tegenovergestelde niet waar zijn ? Men begrijpt dat walen het woord Elven met de klemtoon op ven uitgesproken hebben en van ven vaing gemaakt hebben.

En het eerste lid van Naijvaing ? Onze Schans steekt ietwat als een neus in de Maas? Caumartin (in Heem

De Berwijn achter de molen
te Moelingen

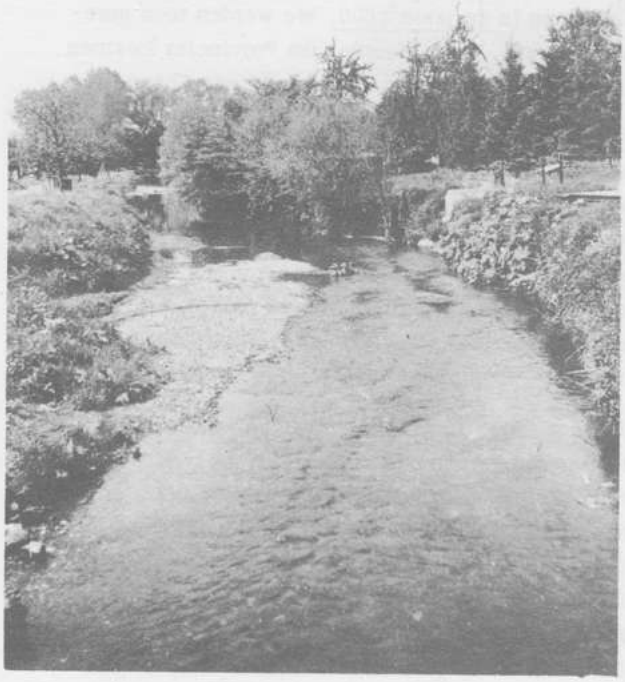

De Berwijn aan de oude molen-
dijk Walpot te Moelingen

5-6-1968) spreekt van een "sorte de promontoire". Men heeft het franse woord nez neergeschreven volgens de uitspraak : ne en dan nog nay. De vertaling van Nayvaing (Navagne geworden) zou dan zijn : het neusvormig Elven.

De eigenlijke Schans, of verschansing bestaat slechts, als dusdanig, van in de jaren 1600. We werden toen geregeerd door de Spaanse overheid, en ook haar leger was over ons land verspreid. Onze Noordelijke Provincies kwamen echter in opstand. Het ging zelfs zover dat het Graafschap Daelhem gesplitst werd in een Hollands en een Spaans gedeelte. Dit gebeurde pas in 1661, maar Moelingen bleef bij Spanje.

Doch reeds in 1631 bedreigde de Prins van Oranje, hoofd der opstandelingen, de stad Maastricht. Voorzichtigheidshalve staken de Spanjaarden de Maas over te Lixhe en bouwden aan de overkant nl. te Elven sterke verdedigingswerken. Zo werd Elven een verschansing, de Schans. Van daar uit moesten de Spanjaarden ook zuidwaarts, met 4.000 man, ter verovering uitgaan van het kasteel van Argenteau. Het zag er dus niet pluis uit voor de Spanjaarden. En inderdaad ook Maastricht werd door de Hollanders ingenomen. De strijd om Maastricht moet hevig geweest zijn. Voor de gekwetsten werd in het dorp Moelingen een hospitaal ingericht. Ten slotte werd ook het fort van Elven door de Hollanders ingenomen.

Doch zo bleef het ook niet. Lodewijk XIV, koning van Frankrijk, kreeg het "in zijn bol" de lage landen bij Frankrijk in te lijven. Zijn legers wandelden zegenrijk door ons land, en veroverden ook Maastricht. In 1672 werden ze echter genoodzaakt naar Frankrijk weer te keren (ze mochten het tegenwoordige Frans Vlaanderen bewaren). Doch voor hun aftocht vernielden zij de verschansingen van Elven, Dalhem, Visé en Argenteau.

Navaigne bleef echter voortleven. In 1701 woonde er weer een legeroverste.

In 1713 namen de Oostenrijkers het beheer over ons land van de Spanjaarden over. Ze maakten van de Schans een douane post voor het vervoer over de Maas. Ten gerieve van het personeel, werd, gans buiten de oude Schans, een gebouw opgetrokken dat tegenwoordig buiten verblijf geworden is, en bij voorrang Navagne genoemd wordt. In dit gebouw hadden de Oostenrijkers ook een kapel ingericht, alsmede een verblijf voor de kapelaan. Hun doden lieten ze te Lixhe begraven, zoals de dodenregisters van deze parochie bevestigen.

De gemeenschap Moelingen had met de Schans, als dusdanig niets te maken. Wel lag deze op het grondgebied Moelingen en hebben de Heren van Moelingen lange tijd tot de familie Van Elven behoord.

Moelingen was inderdaad, onder het oud regiem, een zogenaamde Heerlijkheid. Deze werd door een Heer bestuurd volgens vastgelegde gebruiken, overeenkomsten en privilegies. De Heren droegen dikwijls als familienaam de naam van de Heerlijkheid waarvan ze hoofd waren.

Zo de Heren van Moelingen toch de naam "van Elven" droegen dan is dit het teken dat Elven oorspronkelijk een uitgestrekt goed was, dat in aanzien stond en ver bekend was. De eigenaar die er woonde en de naam van het goed droeg werd Heer van de Heerlijkheid Moelingen. Hij had te Elven een versterkte woning of kasteel gebouwd, want in de vroege middeleeuwen waren de Heren op zelfverdediging aangewezen. Ze hadden nogal eens ruzie met mekaar, en stonden blootgesteld aan zwervende roversbenden.

We moeten vermoeden dat de Heren van Elven in latere jaren elders verblijf gekozen hebben. Van hun kasteel of zijn puinen hebben dan de spanjaarden gebruik gemaakt om hun verschansingen aan te leggen.

J.A.

---

(1) In Heem 5-6-1968 verscheen reeds een bijdrage over Navagne of de Schans. In ons vulgariserend artikel maken we gebruik van een en ander uit die bijdrage en vullen aan met de gegevens uit Amédée De Ryckel en andere minder belangrijke bronnen.
Amédée De Ryckel schreef : Les Fiefs du Comté de Dalhem in Bulletin d'Art et d'Histoire du Diocèse de Liège 1908.

De Prominenten

We bedoelen de prominenten uit vroeger tijden. We weten - maar nog niet allen - dat in die "Vroeger tijden" de structuur van onze samenleving anders was dan nu.

Een dorp zoals Moelingen was een Heerlijkheid. De Heerlijkheid was afhankelijk van een Heer.
Deze was, bij name, de eigenaar van de Heerlijkheid. Daarom was zijn ambt erfelijk. In onze Monarchie, zoals België, is daarvan iets overgebleven. Het koningschap is erfelijk.

De heer had als ambt zijn heerlijkheid te besturen. Hij was echter geen autocraat, want hij moest zich voegen naar de gebruiken, overeenkomsten, privilegies. Anderzijds stond hij onder Controol van hogere gezagvoerders, en moest hij hun decreten onderhouden. Als hogere gezagdragers waren er, voor de Heer van Moelingen, de graaf van Dalhem, de Hertog van Brabant en achtereenvolgens de koning van Spanje en de keizer van Oostenrijk.

In en met het graafschap Dalhem, en samen met de grote Heerlijkheden van Valkenburg en van Rolduc was Moelingen ook land van Overmaas (gezien van uit Brabant). In en met het graafschap Dalhem, was Moelingen ook, langs buurschap, geleidelijk onder de invloed geraakt van de machtige gebuur de Hertog van Limburg (Dolhain). In die zin mag men zeggen dat Moelingen, ook deel uitmaakt van het Hertogdom Limburg (oostnoord van de huidige provincie Luik en een groot gedeelte van het tegenwoordig Nederlands Limburg). In rechte was het graafschap Dalhem echter een autonoom landgedeelte.

I. De van Elven of de Navagne. Dit zijn de Heren van Moelingen die oorspronkelijk hun eigendom Elven (Navagne) bewoonden. Die eigendom bestond oorspronkelijk uit 10 bunders grond, rond een hoeve en een kasteel, en uit bepaalde renten gedurende minstens 361 jaar nl. vanaf 1314 droegen de Heren van Moelingen de naam van Elven. Deze naam wordt echter reeds geciteerd in 1282.

Later, zoals we zullen zien hebben de van Elven, het kasteel van Elven niet meer bewoond. Het werd in beslag genomen door de Spaanse troepen om er een verschansing te bouwen. Vandaar de naam Schans die wij tegenwoordig aan die plaats geven.
Hier volgen een paar namen van Heren van Moelingen die bij de familie van Elven behoorden.

We zullen zien dat aan de Heren van Moelingen ook andere namen gegeven werden. De familienamen stonden niet zo vast als tegenwoordig. Zelfs in officiele stukken werden soms de mensen met hun bijnaam aangeduid. De Heren van Moelingen behoorden evenwel tot 1675 tot de familie van Elven.

In 1314. Philippe van Molinghe. Hij is de eerste die ter sprake komt in de oorkonden. Hij behoort bij de van Elven's.

In 1385, Reynier Rijsack. Hij is de kleinzoon, langs moeders kant, van Philippe van Molinghe. Hij erft de Heerschappij Moelingen. Ofschoon hij uit een ander familie geboren is eigent hij zich toch de naam van Elven aan. Rijsack zou een bijnaam zijn, die volgens Carnoy (Origines des Noms de Familles) verwant is met het tegenwoordig luiker-waals Rissacq dat "teigneux" of " arme duvel" betekent. Rijsack is evenwel een familienaam geworden, die tamelijk verspreid is.

In 1451, Jasper van Overmaze. Hij erft van Jan van Elven. Hier vernemen we dat Overmaas, geen benaming is van onze tijd, zoals velen menen.

In 1499. Jan van Elven. Kleinzoon van Jan van Elven of van Neyvang (Navagne), zoon van Reynier Rijsack van Elven, zoon van Renchon, schoonzoon van Philippe van Moelingen van Elven. - Hij werd plechtig bevestigd in het recht de mayeur en de schepenen van de rechtbank van Moelingen te benoemen. Doch de Hogere Rechtbank blijft in handen van de Hertog van Brabant. Wanneer een misdadiger aangehouden is, moet de Heer hem drie dagen in de gevangenis houden en hem daarna aan de Drossart van de Hertog te Dalhem overleveren.

Die plechtige bevestiging werd gedaan in aanwezigheid van de pastoor van Moelingen, die toen was Willem van Brouk (mogelijk uit de familie "van Broek" te Altembroek 's Gravenvoeren)

Carnoy geeft aan het woord majeur of meyer (afkomstig van het latijns woord major, de meerdere), verscheidene betekenissen. De oorspronkelijke betekenis in de administratie van die tijden is : controleur, in naam van het hoger gezag hetzij in een Leenhoeve of groep van Leenhoeven, hetzij in de administratie van de gemeente. In deze laatste bevoegdheid vertegenwoordigt hij de hertog, (van Brabant, in Moelingen). Hij staat aan het hoofd van het gemeentebestuur : een of meer burgemeesters en de schepenen. Deze zijn, in 't bijzonder, bevoegd voor de lagere of gemeentelijke rechtbank, de majeur moet dus in naam van de Hertog controol houden over het bestuur van de gemeente, doch in 't bijzonder over de toepassing van de decreten die van de Hertog uitgaan. Of hij zich tot deze taak beperkt heeft, en van zijn gezag geen misbruik gemaakt heeft om op het gemeentebestuur dwang uit te oefenen, valt zeer te betwijfelen.

In 1644 stierf de Heer Baltus Van Elven. Hij werd opgevolgd door een vrouw, zijn zuster Catherine. Daar deze elders verblijf hield, werd Jan Ruth van Eynden, Majeur van Moelingen, aangeduid om, met volmacht, te Moelingen de plichtplegingen voor de overname te volbrengen.

Baltus van Elven had langs een testament, zijn zuster Catherine, als zijn opvolgster aan het hoofd van de Heerlijkheid Moelingen, aangeduid. Daaraan voegde hij toe dat in geval Catherine kinderloos bleef, de Heerlijkheid moest overgaan naar Adam van Elven, en verder zo ook deze geen kinderen had, naar Jean Georges Van Rijckel, die zoon zijnde van Margarite van Elven, zuster van Baltus, neef was van Baltus en Catherine.

II. De De Ryckels als Heren van Moelingen.

Het testament van Baltus van Elven had als gevolg dat Catherine van Elven, die inderdaad kinderloos stierf, opgevolgd werd door Jan Georgius de Ryckel en door diens zoon :
in 1675 Arnold Baltus De Ryckel de Berlecom
Met de "de Rijckels" was het de eerste maal dat de heren van Moelingen zich de naam "van Elven" niet meer aaneigenden.

En toch bleef het roer in handen van de familie van Elven. Margareta van Elven was immers de grootmoeder van Arnoldus Baltus De Ryckel.

Arnoldus Baltus de Ryckel werd vereeuwigd in een merkwaardig glasraam die nog te zien is in de sacristij van de parochiekerk van Moelingen. Wij schrijven er verder over in een volgende bijdrage.

Met de naam van Arn. B. De Ryckel is nog volgende gebeurtenis verbonden.

Wanneer een edelman zonder mannelijke afstamming overleed, moest "zijn naam en zijn wapen" met hem begraven worden. Dit betekende dat niemand dat wapen nog mocht tot het zijne maken. Het moest plechtig gebeuren. Normaal moesten een paar hoge ambtenaren van het Hof van Brabant (te Brussel) aanwezig zijn. Een van hen sloeg het wapen aan stukken met een zilveren hamer en een ander gebruikte een zilvere schup om de eerste aarde in de grafkuil te werpen.

Arn. B. De Ryckel ontsliep op 17 oct. 1728, maar zonder mannelijke spruit. De begrafenis had plaats op 17 nov. 1728. Wie belet melden, waren de Heren van Brussel. Ze stuurden een volmacht aan G. L. Ruth van Eynden, majeur van Moelingen, om hem te vervangen. In dat zelfde schrijven bepalen zij de modaliteiten van het ceremoniaal.

In een verslag aan de Hoog Edele Vrouwe, Baronesse Douarière De Ryckel etc., vertelt Ruth hoe de ceremonie afgelopen is. De tekst is frans. We vonden hem bij Dr. Lens in Armoral du Duché de Limbourg. Eigenaardig is dat het adres van het verslag, ook bij Lens, in het vlaams is; aan de Hoog Edele Vrouwe... Zou de originele tekst ook vlaams zijn ?
Hier volgt een uittreksel voor dit verslag :
"... puis après avoir dit trois fois à haute voix : Messieurs horz oyez, horz oyez, horz oyez, ni a il personne qui ré-

clame?... (j'ai) ensuite pris le blason... et l'ai jetté près du défunt, apres quoy ayant pris une pesle, j'ai jetté trois fois de la terre en la cave en disant : "aù nom du Père et du Fils et du Saint Esprit. Dieu veuille faire miséricorde aux ames du defunt Seigneur et de ses nobles prédescesseurs" ce que je relate avoir ainsi fait en présence des parents, de la justice de Mouland et d'un grand nombre de paroissiens et autres personnes y présentes, ce 17 novembre 1728. - Signé S.L. Ruth, mayeur de Moulan.

De begrafenis had plaats in het koor van de kerk van Moelingen. De grafsteen zou nu liggen waar vroeger de preekstoel stond.

In 1733. Antonius Eugenius de Rijckel van Elven. Deze is ook Heer van Oorbeek, Vroelingen, Moelingen en Navagne. Op 2 maart neemt hij bezit van de Heerlijkheid Moelingen "als ook, zeggen de oorkonden" van de plaats waar eertijds het huis, het kasteel en andere gebouwen van Navagne stonden.

Deze de Rijckel is van een ander familie dan Arnoldus Baltus De Rijckel (+ in 1728) - Arnoldus Baltus heet de Rijckel de Berlecom, en Antonius Eugenius heet de Rijckel van Oorbeek.

Onze Antonius Eugenius de Rijckel van Oorbeek stamt af van Paulus Franciscus de Rijckel van Oorbeek, gehuwd met Maria-Catherina-Isabella, dochter van Georgius De Rijckel van Bulecom, die in het testament stond van Baltus van Elven (+ 1644).

De twee genoemde families de Rijckel zijn uitgestorven? Er is evenwel, schrijft Amédée De Rijckel (op.cit.) nog een derde familie de Rijckel van Breust. Men zou beter, zegt Amédée, Rijckelt (nu Rijckholt) schrijven (Misschien is Amédée van deze familie). Er was inderdaad reeds in 1566 één Matheus de Rijckelt, majeur van Rijckholt.

III. Nog een paar Moelingenaren uit vervlogen tijden

- In 's Gravenvoeren lag een molen, Mijnsmolen genoemd. Ze had immers toebehoord aan Bartholomeus Heuschen (Mijns of Mies Heuschen). Medeeigenaars waren zijn schoonzoon Baltus Ruderer, Mathias Breull en Pieter Meckens. De naam Mijns Heusch wordt reeds vermeld in 1566. (Is onze geliefde Bisschop geen afstammeling van die familie Heusch of Heuschen ?)

  Doch in 1620 wordt Jan Moelingen de Jongere, door een omwisseling, eigenaar van de Mijnsmolen.

  We menen dat deze molen de tegenwoordig genaamde Schoppemer molen is, die ligt tussen de Vitschen en de Ketten. Zij wordt in de oorkonden ook de Papierenmolen genoemd.

- In 1645 verkopen Jan Moelingen, met Pancrace Moelingen, Lambert Moelingen en hun schoonbroer Adam de Richelle de Mijns-molen aan Thomas Mouchet, maalder te Berneau.

- In de archiven van Brussel, ontdekte J.C. Veldman van Liche (medegedeeld door Floribert Dubois in Notices historique sur Fouron-le-Comte) dat Gerard Janssen geboren te Moelingen in 1736 en er verblijvende, benoemd werd tot schepen te 's Gravenvoeren, waar een hoger gerechtshof functioneerde.

  Deze benoeming werd gedaan door het Hoofd van de Heerlijkheid Oost-Eysden-'s-Gravenvoeren : Baronesse Wwe Colijn, geboren gravin van Honsbroeck".

Zij ondertekent en zegelt de benoeming (het Patent) op haar Kasteel Oost-op-Maas op 4 jan. 1759.

Te 's Gravenvoeren werd hij door de schepenen van het gerechtshof officieel aanvaard op 15 jan. 1759. Dit stuk werd door de greffier H. Delvaux ondertekend. Gerard Janssens was de zoon van Catherine Heynen die te 's Gravenvoeren geboren werd (1712).

- Wie iets wil weten over Dieric van Moelant, raadplege Heem 5-6-1962. Hij leefde rond 1385.
- In Maasgouw 71-1957 schrijft Th. G. A. Bos over Antonius de Rougemont, die goederen had o.m. te Herckenroede (bij St. Geertruijde, onder Eysden), en "ontfanger van Sijne Majesteijts-rechten van passage tot Navaigne" was. Hij kwam van Maastricht, rond 1634. Een van zijn zonen, toen 10 jaar oud, zal hem vergezeld hebben. Deze genaamd Franciscus de Rougemont (+ 1676) werd Jesuit en missionaris in China. Missionaris in China, in die tijd; prachtig voorbeeld van edelmoedigheid van een jongen van de Schans, in Moelingen !

J.A.

's-Gravenvoeren

WINAND HEYNEN

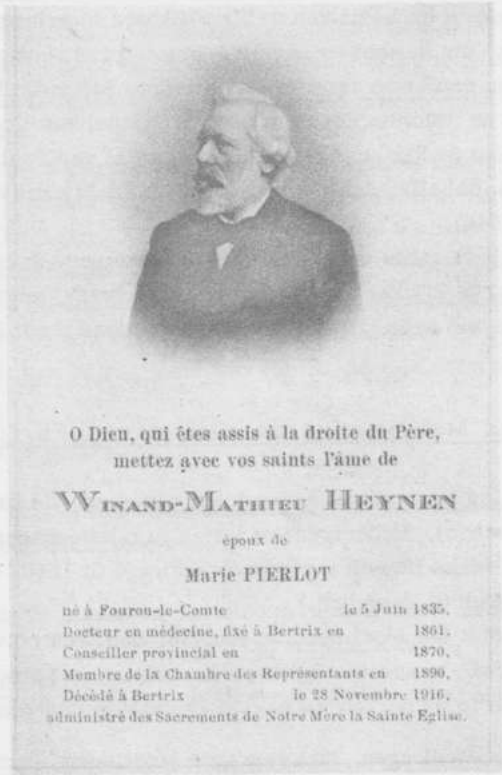

Moest men te 's Gravenvoeren naar iemand zoeken om hem een standbeeld op te richten, dan kwam Dokter Winand Heijnen zeker in aanmerking.

Winand Heynen werd te 's Gravenvoeren geboren.

Zijn vader was een welstellende boer. Hij woonde op de hoek van Mannekensput en de bovendorpstraat. Aegidius of Giles was zijn naam. Hij huwde achtereenvolgens met Mej. Duizens, Clementina Walpot en Anna Aussems.

Tegenwoordig zijn te 's Gravenvoeren nog verscheidene afstammelingen van zijn dochters; onder meer van :
Maria-Anna, gehuwd met Gaspard Stenebruggen,
Hubertine, gehuwd met Piti
Philomène, gehuwd met Henri Willems
Caroline, gehuwd met Jean Cerfontaine

Onder de kinderen van zijn tweede huwelijk, telde Giles Heijnen twee zonen :

Aegidius, geboren in 1823 en Winand, geboren op 5 juni 1835. Tussen beide was dus een verschil van 12 jaar.

Beide broeders studeerden voor dokter in de geneeskunde. Aegidius vestigde zich te 's Gravenvoeren. Hij woonde in het ouderlijk huis. Daar stierf hij in 1901. Hij bleef ongehuwd, en oefende een grote invloed uit ten goede. Men noemde hem : "et ood doktuurke".

Winand behaalde zijn diploma in 1859. En wel met de grootste onderscheiding. Om die redenen werd hem een reisbeurs toegekend die hem toeliet zich nog verder te bekwamen. Met dit doel bezocht hij Parijs en Berlijn. Hij deed een stage bij de beroemde professor Spring.

Hij was een veel belovende kracht. Men boodt hem de leiding aan van een befaamde kliniek te Antwerpen. Men sprak van hem als mogelijke leraar aan de universiteit.

Toen kwam de bom ! Hij ging zich vestigen (begraven !) in het diepste der Ardennen, in een onderontwikkelde streek, de Bertrix, toen nog een onbeduidend dorp. Niemand heeft ooit van hem mogen vernemen waarom hij dat onverwacht besluit nam, waarom hij precies Bertrix koos waar geen enkel familieband of vriendschapsbetrekking op hem wachtte.

Het verder leven bracht het antwoord : hij voelde zich geroepen om zich, zeer bescheiden, in levendige christelijke geest, op medisch en ieder ander gebied, toe te wijden, concreet van man tot man, aan uitgebreid caritatief werk. Hij verliet zijn zacht en komfortabel geboortedorp om, in zijn tijd, de leekapostel te worden, die we nu kennen en bewonderen in de jongelieden die uitwijken om zich belangeloos in dienst te stellen van Kongo, Bolivië en andere hulpbehoevende landen.

Hij vertrok naar de hoogvlakte der belgische Ardennen in 1861 en verbleef er 55 jaar.

Het blad "Le Luxembourg" schets van hem volgend portret : "Heijnen was hoog van gestalte, met brede schouders. Zijn hoofd was hoog, zijn ogen blauw en zeer zacht, zijn mond steeds tot de glimlach geplooid. Hij droeg eenvoudige, doch steeds zeer verzorgde klederen. Van ver kende men hem aan zijn breedgerande vilten hoed, die hij, noch in, noch buitenhuis kon missen, die hem als een oud kameraad overal op zijn medicale tochten vergezelde en hem tegen zon en regen, wind en sneeuw, in ons hard ardeens klimaat, moest beschermen.

Te Bertrix ging Dr. Winand Heijnen, naar aanleiding van de toestanden in de streek, voort met studeren. Zijn werk over besmetting werd bekroond. Hij publiceerde o.m. een studie over "l'Emphysème pulmonaire de l'ardoisier", een ziekte waaronder de werklieden van de streek veel te lijden hadden.

Marie Pierlot, de tante van de in later jaren Eerste Minister Hubert Pierlot, werd op 1 mei 1863 zijn echtgenote. Zij was de dochter van

Auguste Pierlot, eigenaar van leigroeven in de streek. Toen deze kwam te sterven moest Winand Heynen die uitbating, samen met al zijn andere innemende bezigheden, en samen met zijn schoonbroeder Louis Pierlot , beheren? Marie Pierlot werd voor haar man een onschatbare steun, vooral in zijn caritatieve werkzaamheden. Zij gaf hem twee zonen die helaas niet in leven bleven. Een had reeds de jaren van een volwassen jongeling bereikt. Het was voor Dr. Heynen een zware slag.

Intussen werd hij door het volk op de handen gedragen. Hij werd naar de politiek geloodst; daar ook weer behaalde hij succes op succes.

Vlug kwam hij te zetelen in de gemeenteraad van Bertrix. In 1870 werd hij tot provinciaal raadslid gekozen, in 1873 tot ondervoorzitter van de Provincieraad, en in 1888 tot voorzitter.

In 1890 zetelde Winand Heynen in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, en bleef er ononderbroken gedurende 25 jaar. Reeds in 1901 werd hij tot ondervoorzitter gekozen. Hij was in 't bijzonder actief op het gebied van onderwijs en gelijkberechtiging van de vrije lagere scholen, op het gebied van de hervorming van het leger, van de overname van Congo, van de herziening van de Constitutie. Aan hem danken de huisvaders een tweede stem in het toen heersende stemrecht. Ook de particuliere belangen van zijn kiezers wist hij actief en effectief te behartigen. In de ministeries ging het gezegde rond : "als Heijnen binnenkomt, zeg dan maar onmiddellijk ja, ge komt er anders toch niet van af !"

Zijn politieke vijanden wisten hem ten slotte niets anders te verwijten als zijn oorsprong : "c'esse ton flamin !" zegden ze.

Winand Heijnen overleed op 28 november 1916, in de gezegende ouderdom van 81 jaar. Hij had helaas eerst nog, met schrijnende hartpijn, de verschrikkingen van 1914, door moord en brand in zijn geliefde streek van Bertrix, machteloos moeten aanschouwen.

De begrafenisplechtigheid had plaats op 1 dec. 1916. Ze werd, ondanks de verplaatsingsmoeilijkheden, door talrijke prominenten uit heel het land bijgewoond. De begrafenisstoet werd een triomftocht. In de stoet marcheerden de werklieden van de leigroeven met de Ste Barbaravlag, de leden mutualisten van de spoorweg, en andere verenigingen benevens de talrijke schoolkinderen.

Verscheidene sprekers brachten hulde aan de overledene.

Hier volgen enkele aanhalingen uit de redevoeringen.

Jules Poncelet, volksvertegenwoordiger : "Winand Heynen fut pour notre contrée, pendant plus d'un demi siècle, un soleil rayonnant de bonté, de devouement, de charité.

Franz Delagne, provinciaal raads lid : "ses vingt années au conseil provincial furent marqués d'une activité debordante, spécialement sur le terrain des subventions aux écoles adoptables, des pensions pour instituteurs, du fond pour l'agriculture en vue des drainages ou irrigations et des boisements.

Dokter Duchesnes van St. Hubert sprak in naam van de beroepsverenigingen van geneesheren in België, wier erevoorzitterschap Winand Heynen waarnam. "Winand, riep hij uit, was het toonbeeld van de goede mens !"

Jules Delagne, burgemeester van Bertrix noemde Winand Heijnen : de dokter van de werkman en andere misdeelden". Het huis van Winand Heijnen stond open voor armen en rijken. Allen werden even gulhartig ontvangen. Niemand ging heen zonder hulp". De burgemeester schetste eveneens zijn activiteit op gemeentelijk gebied : "Hij kwam in de gemeenteraad in 1870. Aan hem danken we de weelderige epiceabossen die thans ons rijkste bezit zijn. Aan zijn bemoeingen danken we onze prachtige nieuwe parochiekerk".

De heer Bouché, serre-frein (rembedienaar) dankte in naam van de mutualisten van de spoorweg". Dokter Heynen verleende zijn medewerking aan talrijke werken van menslievendheid. Van het onze was hij de erevoorzitter".

De heer Pavageot, arbeider in de leigroeven, herinnerde aan de reizen van Dr. Heijnen in het buitenland, op zoek naar verbeteringen in de uitbatingsmethoden. Die voordelen, zei Pavageot, kwamen de werkman ten goede. "Zullen we nog iemand vinden die ons, zo goed als hij, zal voorlichten en steunen".

Een vriend troostte Dr. Winand Heynen op zijn sterfbed. "Ge hebt in uw leven zeer veel goed gedaan !". De dokter antwoordde ootmoedig : "niet genoeg !"

Op het doodsprentje stond als volgt de samenvatting van zijn leven. We geven ze in de originele taal, want vertaling met de nodige nuances zou zeer moeilijk zijn.

"Medecin par vocation, homme public par devoir, catholique par conviction, industriel par circonstances familiales, il a mis au service du Bien, sous toutes ses formes, une intelligence supérieure, un coeur compatissant, la compréhension de son époque, une foi profonde, un grand respect des lois de Dieu et des directions de la Sainte Eglise.

Il a "combattu le bon combat" pendant un demi siècle en chef autorisé, stimulant les énergies et les dévouements, donnant l'exemple d'un courage sans défaillance, d'une inlassable activité et d'un désintéressement sans bornes.

Les honneurs sont venus; il ne s'y est pas arrêté.

L'épreuve l'a visité... les deuils l'ont frappé... il a pleuré ses fils... mais n'a point murmuré.

La mort s'est annoncée... douloureuse, cruelle... il l'a vue, acceptée, préparée... pieusement, simplement".

Winand Heynen was een groot man. 's Gravenvoeren mag fier zijn.

V.H.

Bronnen : persoonlijke gesprekken met ouderen van dagen in Bertrix en omliggende dorpen. Het blad : Le Luxembourg van 3 dec. 1916. De brochuur "Winand Heynen" bevattende de redevoeringen uitgesproken op de begrafenisdienst, en die nog bewaard wordt in zeker voerense families.

Artikel Heijnen - Bijvoegsel

Aan het initiatief en de invloed van Dr. Heijnen, dankte Zuid-Luxemburg de constructie van de ijzereweg Bertrix-Muno (op de franse grens). Men hoopte dat Frankrijk de lijn zou doortrekken tot Carignan.

Het werd een prachtwerk, van 26 Km, in een uitzonderlijk toeristisch decor, met drie tunnels, drie viaducs, 28 bruggen en 31 aqueducs. De franse maatschappij "Est. Français" en, vervolgens de S.N.C.F., weigerden helaas het werk op hun gebied voort te zetten. In 1914 deden de duitsers het wel. Maar na 1918 werd deze verlenging weer opgebroken.

Momenteel heeft de N.M.B.S. een autobusdienst tussen Bertrix en Muno voor reizigers ingericht. De ijzereweg is te koop gesteld (vermoedelijk aan de gemeenten) voor 7 milliard fr. De burgemeesters der aangrenzende gemeenten gaan echter in verzet. Ze verkiezen dat er een fraaie toeristische autoweg van gemaakt worde .

EEN VERDWENEN NIJVERHEID (IV)

REGLEMENT DOOR KEIZERIN MARIA-THERESIA GESCHONKEN AAN DE POTTENBAKKERS VAN RAEREN, NEUDORF, TITVELD EN MEROLS OP 9 JANUARI 1760

Nota bij art. Blz. 17, n r 4/1969

De bovenste foto werd omstreeks 1939 genomen in het Curtius museum te Luik. De onderste werd ons vriendelijk ter beschikking gesteld door Dr Mayer, c onservator van het museum te Raeren.

Vervolg van het reglement van Maria Theresia

22.

Dat desen lesten article alleenelycke plaetse sall hebben ten regarde van de ambachts gesellen die der goeder trouw hunne gebaeckene ende gewerckde potten ende oock d'ongebackene aen de ambachts meester aengeven ende designeren.

23.

Dat de gheene, anders doende ofte handelen, egheene gratie en sullen hebben, maer vervallen syn in eene amende van eenen gulden specie naer rate van elicken voet ofte elicke thien quarten die sij oever hun gesett ofte quoet sullen gewerckt ofte gebacken hebben.

24.

Dat het gheene de selve ambachts meesters bevinden sullen van elick gesett ofte quoet in voorraedt ofte ongebacken te syn, een sulx aen den gesell sall dienen ende gecort worden op het naest coemende gesett, in soo verre hetselve eenen aevent ofte meer als eenen aevent importeert ende soo desen voorraedt den aevent van hem gesell niet uyt ofte vollen maeckt, in dien gevalle sall den selven niet geconsidereet worden, maer connen gebaecken worden buijten ende boeven desselfs gesett.

25.

Dat om te prevenieren aen alle abusen ende misbruycken die souden connen gecommitteert worden door den eenen ofte anderen ambachts gesell ofte desselfs weduwe vrouwen die selfs niet en werckt, ende door de gheene die op desselfs naeme potten maeckt, alsulcken ambachts gesell, ofte desselfs weduwe ende knecht sullen gehouden syn, op behoorlyck daeghement van den ambachts scholtis, voor de ambachts meesters te compareeren ende bij eydt uydte sweeren, dat de selven potten syn effectivelyck voor ende ten behoeve van alsulken ambachts gesell ofte weduwe aen den selven ofte deselve syn ende toebehooren, gemaeckt ende gebacken van diens materiaelen, ende dat daerbij egheene de minsten colusie en is directelyck noch indirectelyck, op pene van achtien goutguldens ten lasten van elick een des in gebreeck blyvende; ende en gheenen ofte de gheene die alsulicken eedt niet en doet ofte hem excuseert te doen, denselven ofte deselve sullen boeven de voorseyde amende missen, aen hun toecommende gesett, het gheene dat op dien voet ofte bij colusie sall gewerckt ofte gebaecken syn.

26.

Dat de noodige voorvallende lasten, soo ordinaire als extraordinaire, van het ambacht, door de gesellen ende hunne weduwe vrouwen, bruyckende het ambacht, sullen gedraeghen ende gerepartissert worden op het gesett van elickeen, de extraordinaire all evenswell niet anders als op resolutie der ambachts gesellen ende met pluralijteyt van voisen, van die gheene die daerop compareeren ofte gecompareet hebben. Dat de jaerlyixe omlaeghe ofte omlaeghen daeraff sullen geformeert worden door de ambachts meesters ende door den greffier onderteeckent.

27.

Dat om aeff te snijden de teeringen ende depensen de ter occasie van den ambachts daeghen ende vergaederinghen in de heerberghen geschiedt zyn, alle de ambachts daeghen ende vergaederinghen voor het toecomende gehouden sullen worden tot Titvelt in de nabuyr schoel, bij soo verre ende soo dickwils als die quatieren van Raeren ende Neudorp deselve schoel aen hun sullen vergunnen ofte consenteren.

28.

Dat het verbooden is an de ambachts meesters van eenighen ambachts daegh ofte vergaedringe meer te houden in eenighe herberghe, oft oock eenige teeringen oft depensen omme te legen, op pene van eenen goutgulden tot laste van elickeen; ende dat boven dien deselve teeringen privativelick sullen staen ten laste van deselve ambachts meesters die sulx gedaen sullen hebben.

29.

Dat den ambachts scholtis op behoorlycke ordre alle de ambachts gesellen sall bedaegen totten ambachts daegh ende andere vergaederingen die coemen jaerlix gehouden te worden, sulx met behoorlyck interval ten minsten des daeghs van te vooren.

30.

Dat den gheenen, die daerop personelijck niet en compareet, van sijne stimme ofte voise sall vervallen, sijn, behoudelyck dat de gheene ofte van (eenen anderen gesell ofte van) den soon van eene weduwe ofte van desselfs vader, bij hunnen absentie ofte verhindernisse sall aengenoemen worden, overmits (dat hy) versien sye van behoorlycke commissie bijgeschrift, ende heft ten minsten twintigh jaeren.

31.

Dat het verbooden is op den ambachts daegh ofte vergaederinghe eenighe getier, temulte ofte desordre te begaen, op pene van twee goutguldens voor de aerte reyse, van het dobbel voor de tweede reyse, ende van sech goutguldens ende boven dien vervallen te syn van neeringhe voor de derde reyse, totter tydt toe hij wederomme sall aengenomen worden.

32.

Dat ingevalle de kinders comen te contravenieren aen den voorgaenden article, de ouders daer voor sullen innestaen ende gecenseert worden, selfs gecontravenieert te hebben soo langh de selve in hun brodt syn.

33.

Dat d'amenden ende boeten sullen syn voor een deerde deel tot behooff van t'ambacht, voor het ander deerde deel tot behoeve van keercke ende armen van Titvelt, ende voor het derde deel tot behooff van de ambachts meesters ende den officier.

34.

Dat elick een sall gehouden syn het import van syn omlaegh, andere ambachts schoudt ende van d'amende warinne hij gecondemneert is, promptelyck ende bij tydts t'acquitteren op pene van prompte ende parate executie, te dirigeren door den ambachts scholtis tot desselfs laste.

35.

Dat soo jemandt sich soude gelaedert ofte gegravert bevinden over eenighe omlaegh, andere ambachts schoudt ofte amende, het aen hem sall vrij staen van sich t'addresseeren aen die justitie van de hoffbancke van walhorn.

36.

In den verstaende nochtans dat hij voor de selve justitie niet en sall moeghe nochte konnen gehoort ofte aengenoeme worden, teen sye dat hij jeerst ende voor al dede blycken van aen den ontfanger van het ambacht genumptiseert te hebben d'amende ofte andere somme die op hem is gesocht geworden.

37.

Dat het ambacht pertinent boyck ofte protocol sall houden, soo van de compositiens ende decretementen der amenden als van d'omlaeghen ambachts daeghen, vergaederinghen, de resolutiens ende voorders van t'gheene dat daer op gehandelt wordt, sulx met separate capitels, welck protocol met de andere ambachts documenten ende pampieren sullen reposeeren onder den greffier, ende door denselven wel ende getrouwelyck bewart worden.

38.

Dat den ambachts scholtis alle gerequireerde daghementen ende devoiren sall doen om de geimponeerde omlaeghen, andere schoudt ende amende van ambacht bij tydt inne de dryven, ende aen den ontfanger getrouwelyck te remitteeren ofte te doen tellen.

39.

Dat den scholtis boeven het emolument aen hem hier boven toegevoeght, van elicken faillant syne devoiren van executie sall trecken op den voet van het tarif, geprescribirt bij het reglement constumier des hertoghdoms, gelyck den scholtis van de justitie van walhorn, sonder darinne te begrijben eenige andere ordinaire devoiren ende daeghementen der ambachts meesters gesellen ofte andere, die hij gratis sull gehouden syn te doen.

40.

Dat was het saecke dat het corps van ambacht aengesocht ofte gemenaciert wierde wegens exces, contraventie ofte beschaedinghe particulier, in dien gevalle een sulx promptelyck sall gerepreert ofte aefgedraeghen worden, met was daer van dependeert dor den gheenen ofte de gheene, die, ofte wiens geemploijeerden daer van beticht ofter overtuijght is, op pene van daer toe op behoorelyck decret der ambachts meesters bij middel van prompte ende parate executie geconstringeert te worden.

41.

Dat den ontfanger sall gehouden syn d'omlaeghen, ambachts schout ende amenden, bij tydts de doen inne commende, op pene dat hij daer voor sall inne staen in cas van negligentie ende daer af alle twee jaeren publickelyck reecheninghe ende reliqua te geven voor den officier, soo hij compareert ende, voor de ambachts meesters ende ten overstaen van de gheene, die daer over sullen willen compareeren van het ambacht, ofte van weghens de kercke ende armen, sulx bij twee separatie capitels : het een van de amenden, ende het ander van de omlaeghen ende ambachts schoudt, ende daetelick daer naer het sloot van de selve reeckeninghe te purgeeren aen wien het behoert op pene van prompte ende parate executie.

42.

Om te prevenieren aen defraudatien die begaen worden bij het vytgaen de potten, niet alleenelyck tot achterdeel van het ambacht maer oock tot prejuditie van haere Maye-steyts rechten, in d'andere landen van haer gebiedt, allwaer vremde potten innegevoert worden onder den deeckmantel als waeren de selve van t'fabrique van voorseyde ambacht, sulx door de niet specyficatie der dourai nen. Dat de ambachts meesters ende geseellen gehouden sullen syn vyt hunne potten te maecken, te noemen ende te houden drij sorten tot dat andersints gedisponeert sall worden te wetten : de groote ende middele ende cleyne sorte.

43.

Dat sall genompt worden voor de grote soorte het gebacken steine werck van ende boven eenen pott, den selve sy van limboursche, brabantsche, flandersche ofte andere maete, voor die mittele soorte het geheene dat houdt onder eenen gelycken pott tot incluys eene sopinne ofte halve pinte; ende voor die cleene soorte het gheene dat minhoudt als eene sopinne ofte halve pinte.

44.

Dat de ambachts meesters sullen gehouden syn van tydt tot tydt op costen van ambacht te doen ende laeten druecken, in de brabantsche taele, exemplaris van certificaet voor het eynde dat de selve verbruyckt sullen syn, soo bij tydts dat vor an niet en manqueert.

45.

Dat de ambachts meesters, die selfs schryven connen, deselve sullen depecheeren ende onderteeckenen met dag en date ende niemandt anders, op pene van eenen goutguldens.

46.

Dat deselve certificaeten sullen behselsen den naem ende toenaem van den copman, met het juste getal der douzainen van elicke de voorseyde drij soorten, die hij heeft gelaeden, ende met expressie warop deselve gelaeden op eene, twee, drij vier ofte meer kaeren, stoet kaeren, cramen ofte botten.

47.

Dat de ambachts gesellen die er vercoopen om vyt te gaen onder certificaet, in dier conformijteyt hun just ende specifique raport sullen doen an eenen der ambachts meesters, de gheene de selfs schryven connen bij billet onder hunne signature, aen hem te produceeren ten minsten door eenen van hunne domestiquen, ende de gheen die selfs niet schriven en connen mondelix ende in persoon, op pene : dat sy anders gedaen ofte meer douzainen van d'eene ofte andere soorte gedeclareert hebbende, t'elycke reyse voor jeder point sullen vervallen syn in eene amende van eenen goutguldens.

48.

Dat de ambachts meesters sullen gehouden syn de voorseyde schriftelycke raporten te enfileeren, de mondelixe pertenentelyck t'annoteeren, ende beyde in goedt bewaer te stellen ende te houden van t'beginsel aen tot het eynde van elyck jaer, ende ingevolge van dyen hunne certificaeten depecheeren op dat deste gevoeghelycker de voorseyde defraudatiens door hun moghen ende connen gedecouveert worden.

Uittreksel, blz. 66, Journaal Jean sim. de Vercken, Bourguémaitre en 1766

Octroy voor die van Eupen van twee Vrij-Iaer..merckten gegeven Anno 1544 den 17 Septembris.

Extrahert.

"Twee Vrije Jaer-merckten s/iaers, d'eene in den maent van "maij op des heilichs-Cruys-inventionis daeg ingaende de "Vrijheit van derselven merct drije daegen daervoor, en drije "daegen daernae.

De Tweede Vrije-merct op den negenthiensten daeg van novembre "ingaende de Vrijheit drije daegen te voeren, en drije daegen "daernae; geduerend de voors: twee vrije merckten elck van "dijen seven daegen om deselve ten euwigen daegen te mogen "houden in compensatie dat de luyden van Eupen in de lesten "oorlog met de Gulixschen en Clefschen veel geleeden, en de "vijanden teruggeschlaegen.

Idem blz. 68.

Octroy over de 5 Jaer-merckten deeser Herlycheit

1. op den 3 may, 2 op den maendagh van de kermis, 3 op St Lambert den 17 7bris, 4 op den 19 9bris Ste Elisabeth, en de 5 op den 6 Decembris St Nicolaus

als geroerde merckdaegen vallen op eenen Sondagh offt heiligh daeg sullen deselve moeten uytgestelt worden tot s'daegs daernaer gheenen Sondagh, off heilig-daeg sijnde.

Tot Bruscelles, den 20 Dec: 1691
auth: p L. Peters Not. Reg.

Dagboek Vercken

Blz. 68

Substantie van het Regt nopende de cappellanie van Eupen gearrettert tusschen de gemeente ende d'H. Pastoir Henrico 16 maart 1707.

Dat den hr Pastoir het Pastoral huys op sijne costen tot perfectie brenghen sall

Dat nochtans de gecollecterde penninghen ende duysend guldens Brab: court van deese gemeente sullen daertoe te helpen in sijne handen gestelt werden

Dat den tijdelijcken Pastoir alteur (?) sal stellen ende de gemeente versien met eenen capellaen volgens de acten daerover opgericht, aen denselven Capellaen geven de simple wooninghe, ende dat denselve cappellaen sal genieten tot sijnen onderhoud de Rente van Duysend Pattacons geaffectert op de Bancke van Kerckraede volgens acte van obligatie in dato 20 Aug 1706.

Dat het Pastoral huys en toebehoringhen sal blijven ten ewighen daegen vrij van Schatt :

Deese conventie geratifieert door den Prelaet en capitel van Closteraet : ende door den tribunael tot Hendricks-Capelle, geaggreert en approbert den 22 maart 1707, geteekent G: A/ A: de Tiege, ende geauthentisert door L. Peters Not. Regs:

Concordare quo ad subffientiam
attestor
GSVercken Borghemeester
in 1780

Wapenschild der familie CAENEN te Rekem, volgens Goole en Severijns

Grafsteen van Jan CAENEN te Aubel

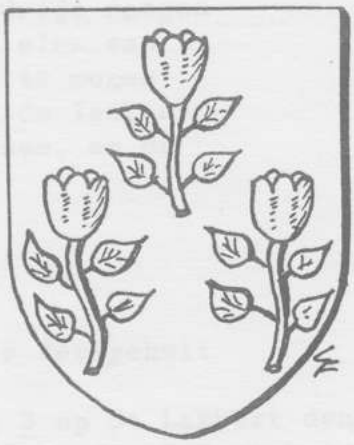

Wapenschild CAENEN op zijn grafsteen en volgens Dr Lens (Armorial)

DE GRAFSTEEN VAN JAN CAENEN

In de kerk van Aubel Centrum ligt een grafsteen, die als opschrift draagt : Alles was mij mogelijk, dank zij Hem die mij sterkte gaf. De zeereerwaarde Johannes Caenen, onwaardige pastoor van dit oord in Aubel, stierf op 17 augustus 1708. Hij was 80 jaar oud en 55 jaar priester. In Aubel droeg hij herderlijke zorg gedurende 20 jaar. In 's-Gravenvoeren gedurende 35 jaar. Zijn ziel ruste in vrede (1) en (2).

Boven dit opschrift staat een schild boven een kelk. Het schild schijnt te beantwoorden aan de beschrijving die Dr. Lens (Gemmenich) in zijn werk : Armorial du Duché de Luxembourg van het wapen der familie Caenen geeft : un sans timbre de ... à trois fleurs (chardons, tulipes, pavots) tigées et feuillées de quatre pièces, posées 1 et 2.
De heer Francis Goole, Hasselt, specialist ter zake, verduidelijkte deze beschrijving als volgt : schild zonder helm; in (zilver), drie (rode, blauwe) bloemen met groene stengel en blaadjes (vier), geplaatst 1 en 2. Hij werkte dit uit in bijgaande tekening.

Wat zegt ons dit opschrift ? Het zegt ons :

1. dat een "Caenen" te Aubel pastoor was. Ieder Voerenaar is vertrouwd met de naam Caenen. Hij heeft altijd de aanwezigheid van Caenen's in 's-Gravenvoeren geweten.
2. dat Johannes Caenen in het jaar 1628 (namelijk 1708 - 80 = 1628) geboren is. Maar de grafsteen zegt niet waar.
3. dat Jan Caenen zijn priesterlijk ambt te 's Gravenvoeren gedurende 35 jaar uitgeoefend heeft. Is dat mogelijk ?

I. De familie CAENEN.

Vele Voerenaars hebben nog Henri Caenen x Jeanne Boers gekend. Henri werd geboren in 1862, trouwde in 1883 en stierf in 1929. Momenteel woont nog op de pley de winkelier Caenen. Maar de familie Caenen gaat zeer ver terug in de geschiedenis van 's Gravenvoeren.
In het Repertorium van de parochiale registers (gemeentesecretariaat te 's Gravenvoeren), gaande van 1607 tot 1797 worden 21 geboorten in de familie Caenen aangegeven. Ze zijn gespreid tussen 1616 en 1770.
De oudste zijn :
Arnoldus Caenen, zoon van Willem Caenen en Sofia Thewissen, geboren te 's Gravenvoeren, op 22 augustus 1616, en

Helena Caenen, dochter van Arnoldus en Sofia Huynen, te 's Gravenvoeren geboren op 5 maart 1626.
In de redelijke veronderstelling dat beiden niet voor de ouderdom van 25 jaar trouwden, was er dus in 's Gravenvoeren een Willem Caenen in 1590 en een Arnold in 1600.
Maar de aanwezigheid van de familie Caenen, reeds vóór 1550, kan met authentieke documenten bewezen worden. In verband hiermede vertellen we

gaarne volgende gebeurtenis, die de heer Th. G.A. Bos aanhaalt in de Maasgouw, nr. 5 van 1955. Zijn verhaal steunt op twee stukken, die bewaard worden in het Staatsarchief te Hasselt.
In 1573 woonde te Amsterdam Jaak Canen (3) die ook Cortleven genoemd werd. Hij was afkomstig van Voeren. Zijn vrouw Cathrijn was de dochter van Mommeers, gerechtsbode te 's Gravenvoeren. Jaak Caenen had enig onroerend bezit te 's Gravenvoeren, ondermeer één der twee papiermolens, die toen langs de Voer lagen (4). Nu kwam de dag dat een pachtovereenkomst, tussen Jaak en de Maastrichter boekbinder Henrick Peymans, te 's Gravenvoeren vóór het schepengerecht, betreffende die papiermolen, moest geregeld. Om welke reden niet Jaak maar zijn vrouw naar Voeren ging weten we niet precies. Jaak ging op 17 februari 1573 met zijn Cathrijn naar de "burgemeesteren en de raid (raad) der stede Amsterdam" om de volmacht te bekomen die Cathrijn nodig had. Cathrijn vertrok onmiddellijk en ondanks de grote afstand en de legerbenden die de wegen onveilig maakten, was ze reeds op 2 maart te Voeren en het pachtkontrakt werd officieel afgesloten (5).

II. Waar werd Jan Caenen geboren ?

De heer secretaris van de gemeente Aubel vond de akte van overlijden van Jan Caenen, doch geen geboorteplaats.
Floribert Dubois affirmeert stellig dat Jan Caenen te 's Gravenvoeren geboren is. In zijn "Notices historiques sur Fouron-le Comte" schrijft hij : Jean Caenen qui fut curé de Fouron-le-Comte, d'ou il était natif". Hij geeft geen bewijs.
In het reeds vermelde repertorium (op het gemeentehuis te 's Gravenvoeren) staat in het register der geboorten geen Jan Caenen in 1628 aangetekend. Zo staan we voor een vraagteken.
We zijn evenwel geneigd gelijk te geven aan Dubois. Deze was immers een eerlijk geschiedkundige. Hij greep zijn affirmaties zo maar niet uit de lucht. Deel uitmakend van de Kunst en Geschiedkundige Kring van Wezet (Visé) toen hij pastoor was te Lixhe, schreef hij verscheidene werken, die door dit genootschap gepubliceerd werden. Jan Caenen was dan weliswaar pastoor in zijn eigen geboortedorp. Maar dit komt ons niet vreemd voor en pleit eerder in het voordeel van onze mening. Onder het oude regiem (vóór de franse omwenteling) waren de pastoors en hulppriesters te 's Gravenvoeren, die een Voerense familienaam droegen, bijna altijd te Voeren geboren. Dat Jan niet voorkomt in het Repertorium is geen absoluut tegenbewijs. Dit boek is slechts een kopij..
Het is dus hoogstwaarschijnlijk dat Jan Caenen te 's Gravenvoeren geboren werd. Zijn ouders zullen dan geweest zijn : Arnoldus met Sofia Thewissen of Arnoldus met Sofia Huynen.

III. De familie Caenen buiten Voeren.

De naam Caenen is niet ver verspreid. Men vindt hem in enkele omliggende dorpen. In het telefoonboek staat hij vermeld te Lanaken, Rekem, Veldwezelt. Verder naar het westen komt hij zelden voor.

Met de heer Fr Goole mogen we zeggen dat de familie Caenen een maaslandse familie is. Doch 's Gravenvoeren is ook Maasland. (geologisch en in afstand : 5 km in vogelvlucht).

In het werk Limburgse families en hun wapen, gepubliceerd door de heren F. Goole en P. Severijns, waarvan een uittreksel met afbeelding van het wapen Caenen in Het Belang van Limburg van 19.7.1969 verschenen is, lezen we dat in Rekem (aan de Maas) de afstammelingen woonden van Willem Caenen, die omstreeks 1580 huwde met Catharina Berten uit Uikhoven. (ook aan de Maas). Willem Caenen wordt de oudst gekende stamvader van het Maaslands geslacht Caenen genoemd. Rijst nu de vraag : is Rekem of is Voeren de bakermat van het geslacht Caenen ? Als we 25 jaar als huwelijksouderdom aanvaarden is Willem Caenen-Berten te of rond Rekem in 1555 geboren, en Jaak Caenen te 's Gravenvoeren in 1548 (6).
Het wapen (7) gevoerd door de stam Caenen te Rekem (zie afbeelding) is verschillend van het wapen dat Dr Lens beschrijft en op de grafsteen van Jan Caenen te Aubel prijkt. We zijn geneigd te denken dat het wapen van Caenen te Rekem het echte familiewapen van de Caenens is en dat het wapen op de grafsteen te Aubel het persoonlijk wapen van pastoor Jan Caenen is. In die tijden kozen vooraanstaande personen dikwijls een eigen persoonlijk wapen.
De aanwezigheid van ankers op het wapen Caenen te Rekem, kan er op wijzen dat we hier te doen hebben met een schippersfamilie. Als we nu terugdenken aan onze Voerenaar Jaak Caenen die te Amsterdam, een havenstad, verbleef, dan zouden we kunnen vermoeden dat de Voerense Caenens van die van Rekem (aan de Maas) afkomstig zijn. Zo suggereert de heer Goole.

IV. Nog over Jaak Canen van Amsterdam.

Het is mogelijk dat Jaak Canen protestantsgezind was en naar Holland vluchtte om aan de repressie vanwege de Spanjaarden te ontkomen. Daarom keert hij niet naar Voeren terug maar stuurt er zijn vrouw naartoe.
We weten dat te dien tijde (1573) de Noordnederlanders in opstand kwamen tegen de Spanjaarden, die de Nederlanden (huidig België grotendeels inbegrepen) regeerden en met legers bezetten.
Daar de Spanjaarden het Katholicisme als staatsgodsdienst genomen hadden, werden alle protestanten als staatsgevaarlijken beschouwd. Ze protesteerden niet alleen tegen de katholieke Kerk, maar ook tegen de Spaanse overheersing. De Hertog van Alva lukte niet met zijn strakke en zelfs wrede repressie. In 1573 werd hij vervangen door de mildere Requesens. Toch gebeurde in 1579 de definitieve breuk tussen de Noord- en de Zuid-Nederlanden.
Ook in onze gewesten broeide de opstand tegen Spanje en de Kerk. 't Een was 't ander. Professor Ruwet schrijft in zijn werk l'Agriculture... au pays de Herve, dat Dalhem (hoofdplaats van ons graafschap) een actief propagandacentrum was van het calvinisme. Voeren was ook besmet. In Heem 2.3.1966 vinden we een lijst van twaalf Voerenaars die om hun protestantse gezindheid in de jaren 1581 en 82, van hun goederen beroofd werden.
Er zijn evenwel redenen om te denken dat het niet om incivisme tegen de

Kerk en Spanje, dat Jaak Canen zich te Amsterdam gevestigd heeft. Op de lijst der onteigenden komt, vóór noch na, een Caenen voor. Hoe zou hij het gedurfd hebben zijn vrouw koelbloedig het gevaar in te sturen, wel wetende dat de repressie de gezinsleden der voortvluchtigen niet spaarde. Een doorslaande reden : in 1573 was Amsterdam nog in de handen van de Spanjaarden. Laten we dus liever besluiten, dat de Voerenaar Jaak in de havenstad Amsterdam gevestigd was als vertegenwoordiger en zaakgelastigde in het vervoersbedrijf, wellicht tussen Maastricht en Amsterdam, van zijn familieleden te Rekem.

V. Was Jan Caenen werkelijk 35 jaar pastoor te 's Gravenvoeren ?

Om op deze vraag te antwoorden beschikken we over volgende gegevens :

- op de grafsteen van Jan Caenen lezen we : pastoralis curae in Aubel 20. In foro Comitis 35.
- in zijn Notices sur Fouron-le-Comte schrijft Fl. Dubois : il (J. Caenen) sera curé de Fouron-le-Comte, son village natal, pendant 35 ans.
- in één der parochiale registers van 's Gravenvoeren, schrijft in 1688 Van Welt, pastoor van 's Gravenvoeren, dat hij van zijn voorganger Caenen nu pastoor in "Abel", oude boeken in handen kreeg.
- Antonius Abeyck werd hier ('s Gravenvoeren) pastoor op 24 juni 1651. Zo schrijft Arn. Daffnay. Abeyck stierf op 15 februari 1656 omtrent 8 uur. Zo getuigt ook het Repertorium van 's Gravenvoeren, in de lijst der te Voeren overledene inwoners.
- "Jan Caenen, schrijft Daffnay (dagboek) is in het jaar 1656 pastoor "alhier" (te 's Gravenvoeren) geworden.
- geboren zijnde, hoogstwaarschijnlijk te 's Gravenvoeren, in 1628 werd Jan Caenen, volgens een strenge norme van die tijd (8) in zijn 25ste leefjaar, d.i. in 1652 priester gewijd.

Uit de voorgaande gegevens mogen we besluiten dat Jan Caenen pastoor van Voeren was van af 24 juni 1656 tot 24 juni 1688 (9), dus gedurende 1688 - 1656 = 32 jaar.

Geeft Fl. Dubois 35 jaar op, dan heeft hij zich waarschijnlijk laten misleiden door het opschrift van de grafsteen van Jan te Aubel. De schuld ligt dan bij de opstellers van het grafschrift.
Anderzijds - maar dit is minder waarschijnlijk - kan aangevoerd dat het grafschrift Caenen te Aubel verkeerd begrepen werd. Pastoralis cura betekent letterlijk : herderlijke zorg, dus niet noodzakelijk : pastoorsambt. Het is niet onmogelijk dat Caenen na zijn wijding in 1652 een drietal jaren door pastoor Abeyck als helper in de zielzorg aanvaard werd (10). Weliswaar had 's Gravenvoeren (vanaf 1650) Jozef Lijnott als primissarius en kapelaan (11). Maar Abeyck moet wel oud geweest zijn wijl hij stierf in 1656 en hij had moeilijke jaren doorgemaakt (12).

Aantekeningen
- - - - - - -

(1) Dit opschrift is gesteld in het latijn : omnia potui in Eo qui me confortavit. Obüt 17 augusti 1708 Rdus admodum Joannes Caenen hujus loci in Aubel Pastor indignus. Aetatis suae 80. Sacerdatii 55. Pastoralis curae in Aubel 20. In foro Comitis 35. Cujus anima requiescat in pace.

(2) Deze steen ligt verwaarloosd en slechts gedeeltelijk zichtbaar, onder in de kerk bij de ingang. Pastoor Caenen werd hoogstwaarschijnlijk begraven in het koor van de kerk, zoals voor priesters gebruikelijk in die tijd.
De details nopens deze steen werden mij bezorgd door Z.E. Heer Mathieu, pastoor van St Jean-Sart en door Mej. Jeanne Claessens, oud-onderwijzeres van 's Gravenvoeren. Hiervoor hartelijke dank.

(3) Canen = Caenen. In vermeld register staat voor Caenen-Huijnen nu eens Caenen, dan weer Canen. Cortleven zal zijn moeders naam geweest zijn, die hem als bijnaam gegeven werd om hem van naamgenoten te onderscheiden. In die tijd waren de voornamen schaarser dan nu.

(4) De papiermolens dienden om houtafval te malen en tot brei te verwerken om er papier van te maken. Papiermolens vond men over heel het land langs de rivieren. In Leuven bv. was er één op de weg naar Brussel, langs de Voer of de Dyle, en in Korbeek-Lo, langs een beek.

(5) In die akte staat vermeld dat : "Catrijne, Jacops huisvrouw Godt lijflick ten helgen gesworen heeft" (voor Gods heiligen gezworen heeft) en dat meester Henrick Seyemans... ook nog 2 1/2 jaar gebruik mag maken van het huis van Juckens om er zijn papier te drogen.

(6) De heren F. Goole en P. Severijns noteren, dat de afstammelingen van W. Caenen x C. Berten te Rekem woonden, waar zij vóór 1800 de functie van notaris, advokaat, rentmeester of schepen uitoefenden. Zo was Theodorus Amandus Caenen (1689-1760), kleinzoon van Willem (1609-1687) kamerdienaar van de graaf en van Smeets Margriet (+ 1676), niet alleen een befaamd portretschilder, maar ook staathouder van het graafschap. Zijn dochter Françoise Mechtildis huwde in 1715 met Baron Louis de Fraipont de Wernerbosch.

(7) Beschrijving van dit wapen door Goole-Severijns : in blauw, een zilveren anker met gouden dwarshout, vergezeld rechts van een zilveren lelie en links van een gouden vogel.

(8) We hebben in ons bezit een smeekschrift dat aan de Paus zelf gericht werd, waardoor Wijnand Smeets dispensatie voor een tekort van 72 dagen vraagt.

(9) In de parochiekerk van 's Gravenvoeren begon administratief het jaar op St Jan, nl. 24 juni.

(10) Het gebeurde niet zelden dat een nieuwgewijde priester, die naar een vaste benoeming wachtte, door de pastoor van zijn geboorte- of verblijfplaats als helper aanvaard werd, of zelfs door de decimator (in Voeren de Jezuiten van Maastricht) als eerstemislezer en kapelaan benoemd werd. Zo kan Jan Caenen helper geweest zijn van de pastoor.

(11) Jozef Lijnott (wordt Linot uitgesproken en soms ook geschreven) was hoogstwaarschijnlijk een geboren Voerenaar, aangezien enkele jaren geleden nog een Linot in Voeren verbleef. Jozef Lijnott werd eerstemislezer en kapelaan in 1651, nadat hij in 1650 deservitor (helper) geweest was.
Kapelaan was de priester die de kapellen (altaren bv. van O.L.Vrouw, Sint-Barbara en andere) moest bedienen om de stichtingen, die er aan verbonden waren, te voldoen.
Pastoor Daffnay vertelt dat in 1616 drie beneficies (kapelbedieningen) geincorporeerd (samengebracht) werden om alzo het bestaan en verblijf van één priester (de primissarius of eerstemislezer) mogelijk te maken. De eerste die daarvan genoot was de genaamde Canledius, lid van het kapitel van Wezet (Visé).
Lijnott Jozef was verplicht school te houden. Daarenboven, zo lazen we ergens, was hij "Maire" d.i. hoofd van het gemeentebestuur.
Achter deze bewering mogen we een vraagteken plaatsen. Hij bleef kapelaan in Voeren tot de dag van zijn dood, 7 juni 1708.

(12) Tijdens zijn pastoorschap, op 28 en 29 mei 1653, vielen de Lotharingen het dorp binnen. Ze plunderden de kerk, het hof van de paters Jesuiten, en heel het dorp. Bij de Jesuiten stalen zij een beker van goud. Uit de kerk namen ze een zilveren cop mee met geconsacreerde hosties. Ze leverden zich over aan baldadigheden.

N.B. Abeijk is de gelatiniseerde naam Van Eik.

Just. Ansay

M O O N D V A A R T

Noo sönnt de Daag se an et telle,
dé nooe g'ne Moond uutvleege wélle
et fällt hönn neet d'r nüüd'ge Moot
än dat éss jooe alt vöör gätt goot.

Zwoor éss et Moondvaare sier düür.
van alle Sijje me dat hüürt,
eel dannooe wärrt joo neet gevrooet.
wenn't Geild neet da éss, mackt me Schoot.

D'r kleene Manne sall't betaale,
möötet ooch noch esue schwoor hööm valle,
me sétt eropp e kiet de Stüüre,
wé me-n-alt doog, esue vööl Kiere.

Dat allemool wüür noch egaal,
et wüür ooch alles goot änn waal,
sieg me märr än, wat vöör de Buusche,
d'r Mänsch a gotts köss änne tuusche.

Eel aafgeseen va Dräck änn Steen,
éss op 'ne Moond néx Raasch te seen,
't éss märr vöör dé Prestigevrooeg,
dat da gemackt wärrt dat Gelooeg.

Dabéj kann er dann noch passeere,
dat ohne vööl te prokeröore,
de Russe-n-alt da oove sönnt,
änn d'ainder ganz benaut dastönnt.

Märr een éss, somsemar, te hoope,
dat dé, dé no g'ne Moond hään loope,
wännestens neet ömm 't Leeve koome,
Gée Kaind d'r Vadder wärrt genoome.

Dat wüür d'r ganze Moond neet wäärf,
dat drövver brüüek e Mänschehärrt,
ieh vöör dé Humbug et gött Lieke
wéll lévver ä g'ne Moond veer kieke.

(Eupen) Jean Vilvoye

- - - - -

ROND DE KERK VAN AUBEL

Bundel A.E.L. 141 bevat o.m. een "STAET VAN RECKENINGHE VOOR JAN ERNST VAN HET GEENE BIJ DEN SELVEN ONTFANGHEN SOO VAN HET MAERTEVAT EN VERKENSBESIEN EN ANDERSINTS RAEKENDE DESE BANCKE SEDERT DIE LESTE RECKENINGHE BIJ DEN SELVEN GEHOUDEN DEN 23 OCTOBRIS 1727".

Het dokument omvat 34 geschreven bladzijden.

Wij lichtten uit dit dossier deze posten die min of meer, op ene of andere wijze, betrekking hebben op HET VERNIEUWEN VAN KERKKLOKKEN DOOR BRAND VERNIELD OF BESCHADIGD.

De eenvoudige opsomming van deze transakties allerhande geven een klaar beeld van de zeden en gewoonten van onze voorvaderen te dien tijde.

Voor deze talrijke streekgenoten, wier voorvaderen tijdens deze periode optraden, lijkt ons deze kennismaking dubbel interessant.

De oude spelling waarin de stukken zijn opgesteld lijkt ons geen bezwaar, integendeel, brengt ze ons menig aangename verassing.

De enkele voetnota's werden aangebracht door de redactie van "Heem". Klaarheidshalve schrijven wij persoonsnamen, plaatsnamen e.a. met hoofdletter. De bedragen van betalingen en ontvangsten worden aangeduid in guldens, stuivers en oordjes, de toentertijd in Aubel geldige munten.

De behandelde feiten dagtekenen van 29/10/1727 tot 15/12/1730.

* * *

- den 20 xbris 1728 ontfanghen van Jan Van Weersch borgemeester van Hombourg achthien gulden voor betaelinghe van hunne paert der onkosten van hunne doepen (1) van hunne klocke soo aen den Landt Deecken (2) als andersints. dico 18 - 0 - 0

- den 27 dito ontfanghen van Johana Nols door haeren cousin Johannes Daelen een hondert gulden voor een present ofte wercke aen die middel klocke waer van sij paedt (3) war int doepen der selve dico 100 - 0 - 0

- den 10 january 1729 ontfanghen van hr Huppert Winschens schepen van Homburg in naem van Jan Van Weerst borgemeester aldaer honderd seventigh vijff gulden voor betalinghe van hondert seventigh pont klocke spijse door moondelijkcke ordinantie der mede regeerders deser bancke aen de selven verkocht ende overgelaeten tot nodigheit van hunne alhier te gieten en gegoten dico 175 - 0 - 0

- den 28 marty anno dito ontfanghen van hr Jean Geirkens, borgemeester alhier door Steven Drouven als mede erffgenaeme van Kerst Droeven in de Honderstraet dartigh seven gulden negenthien stuyver dat heeft den

Geirckens gegeven tot hulp aen die nuywe klocken te betaelen
dico 37 - 19 - 0

- den 27 xbris 1729 ontfanghen van Meiss Veincken, schattehever van Slenaken dartig gulden voor betaelinghe van dartigh ponden klocke spijse aen den Heer pastoir en regeerders van Slenaken overgelaeten in den maende 9bris 1728 dico 30 - 0 - 0

Volghende deboursementen tegens den voors : ontfanck

- den 22 9bris 1727 gegeven aen Donné Noel twee gulden thien stuyver voor betaelinghe van thien hondert sulder nagels bij den selven gelievert tot nodigheyt der soulders te maecken in den thorn alhier
dico 2 - 10 - 0

- den 2° january 1728 gegeven aen Thomas Stassen voor het maecken van eene rolle in den thorn aen het oirgewijs oft eurwerck
dico - - 10 - 0

- den 3° dito gegeven aen Nicolas de Beeft twee gulden voor enige reparatie aen het eurwerck in den thorn boven sijn verteeringhe van onderhalven dagh dico 2 - 0 - 0

- den 3° january 1728 betaelt aen Sr Thomas van de Cruys en bij Delhez die verteeringhe bij deselven gedaen door den voors : sr de Beeft en die hun geholpen hadden in den thorn te weeten bij van de Cruys 15 stuyvers en bij Delhez darthien stuyver doet eenen gulden en acht stuyver
dico 1 - 8 - 0

- den 1en marty gegeven aen Sr Lambers Bartolomey seventhien gulden voor betaelinghe van het logeren en belastigen van twee peerden van den Heer landt Deecken en sijn knecht, en het doepen van onsere klocken en andersints gelieveert en gedaen tot nodigheyt aen die klocken en in den thorn allen tot dienst deser bancke dico 17 - 0 - 0

- in 't eersten van juny 1728 gegeven aen Guilliaume Willems sees gulden vijffthien stuyver voor betaelinghe van die verteeringhe der paerden en knechten van onseren genaedighen prelaet van Goedtsdael (4) die den selven Willems gestaelt (5) en gevoedert hadde in 't jaar 1727 in den maend may als men alhier tot Aubel die klocken gebediceert hadde
dico 6 - 15 - 0

- den 31 july 1728 gegeven aen Thomas van de Cruys drij gulden thien stuyver voor betaelinghe van verteerde kosten der regeerders bij den selven gedaen op den 25 en 26 dito wegens het gieten der klocken met Le Vaesch (6) van Luyck en andere 3 - 10 - 0

- den 30 augusty 1728 gegeven aen Henry Delhez twee gulden thien stuyver voor betaelinghe van die verteerde koesten bij den selven gedaen door den klockgieter en regeerders als er heeft koemen eene plaets soecken bequaem om de klocken te gieten 2 - 10 - 0

- den 25 dito (sept. 1728) hebbe ick gegeven in presentie van den borgemeester Jan Gierkens aen Sr Pierret Thirion van Luyck eenen meester

oirgewijswercker voor sijne vacatie om te coemen viseteren van het oirgewijs in onseren thorn die men versocht hadde te willen coemen om te syn watter daer aen mochte felen myts het ons te laet andermael te seer gaende heeft gene fele gevonden als quaede obsicht ad twee patacons
dico 8 - 0 - 0

- den 26° octobris 1728 gegeven aen Hendrich Ernst twintigh drij gulden achtien stuyver voor betaelinghe der onkosten der regeerders en anderen deser bancke soo op die vergaederinghe der regeerders op den 23 septembris als deselve geconveniert hebben wegens het gieten der klocken met Le Vasch (6) en de gene die de klocke spijse hebben helpen waegen en aen den smeltoven te helpen draegen en andersints geholpen en den oirgewijsmeecker van Luyck daer verteert hadde dico 23 - 18 - 0

- den 27 octobris 1728 hebbe ick gegeven aen Sr Le Vasch klockengieter vijffhondert twintig twee gulden waer meden betaelt dartigh sees hondert ponden klocken spijse die de twee klocken souden waegen alsoo dat die voors: is gegeven op rekeninghe tot naerdere ondersoek en volgens contraeck
dico 522 - 0 - 0

- item aen sijnen broeder voor drinckgelt eenen gulden vijf stuyver gegeven dico 1 - 5 - 0

- den 28 octobris gegeven aen die de klocke spijs bewaert hebben aen den smeltovent te weeten aen Louwy Ernst, Peter Thissen, Daniel Bartholomé ad eenen gulden thien stuyver dico 1 - 10 - 0

- den 16° dito (9bris 1728) gegeven aen Peter Thissen twee gulden voor betaelinghe van sijnen schade door de klockengieter en andere gedaen in sijnen gaerden (7) in het gieten der klocken dico 2 - 0 - 0

- den 14 decembris 1928 gegeven aen den Heer Landt Deecken van gesang vijffthien gulden voor betaelinghe van sijne rechten van het benediceren van onsere klocken alhier gegoten met die van Hombourg
dico 15 - 0 - 0

- en aen sijnen knecht van den Landt Deecken voor drinckgelt gegeven eenen gulden vijf stuyver dico 1 - 5 - 0

- den 15 Xbris 1728 hebbe ick gegeven aen Sr Henry Delhez negen gulden voor betaelinghe der verteeringhe van den voors Landt Deecken mit sijnen knecht die aldaer gelogeert, gespeist en gedroncken hadden inbegrepen die van de regeerders, soo die van Aubel als die van Hombourg mit andere daer toe nodigh die aldaer bij den Landtdeecken waeren gewest om mit im te consulteren wegens die klocken dico 9 - 0 - 0

- den lesten Xbris gegeven aen Cornelis... schen twee gulden vijffthien stuyver voor betaelinghe voor het maecken van twee modellen ofte vormen voor op die klocken te printen het belt (8) van die moeder gottes en het belt van Sint Hubertus dico 2 - 15 - 0

- den 27 Xbris 1728 hebbe ick gegeven aen Henry Delhez eenen gulden thien stuyver voor betaelinghe der verteeringhe bij den selven gedaen als men met den klockegeiter voorders heeft willen reeckenen wegens die klocke-

spijse die men ingewocht hadde voor die van Sint Mertens Vouren die er daer naer niet gebruckt en heeft dico 1 - 10 - 0

- den 12 dito (Jan 1729) hebbe ick gegeven aen Hendrich Ernst viertich sees gulden vierthien stuyver .....
als die gasterije (9) aldaer gehouden hadde op het doepen van onsere 2 kloecken inbegrepen den wijn bij Sr Thomas Van De Cruys hadden laeten haelen, alsmede op die vergaederinghe aldaer gehouden op den 16 Xbris en op den 10 january mit de regeerders van Hombourg int betaelen der klockespijse mede voor den schaede bij hem geleden soo in sijnen gaerden als elders tot dico voor: dico 46 - 14 - 0

- den 7 february hebbe ick gegeven aen Jan Timmerman dartigh acht gulden en sees gulden hem gelaeten die er was in handen hebbende van het omgaen voor de klocken te betaelen bij de nabueren gekregen hadde doet te saemen viertigh vier gulden waer meden betaelt hetgeene hij pretendert te hebben met sijne knechten aen het maecken van die klocke naesten en andersints in den thorn tot dito deses te pretenderen hadde
dico 38 - 0 - 0

- den 12 february 1729 hebbe gegeven aen Thomas van de Cruys twintigh gulden voor betaelinghe van wat de arbeyders aen dat houtewerck voor aen die klocke en die daer aen geholpen hebben dat die daer verteert hadden en voor boomolye seep en andersints gelievert aen die klocken nodigh mede als men die raeders daer aengestelt en regeerders in verwachten van den Heer capelaen als er waer ingecoemen dico 20 - 0 - 0

- den 22 february 1729 hebbe ick gegeven aen S: Jean le Vasch dartigh gulden voor volle betaelinghe van het gieten van onsere twee klocken en het suyveren van die overgeblevene spijse van onsere gebrande klocken en andere devoiren voor dese gemeynten gedaen soo van hem als sijne knechten
dico 30 - 0 - 0

- den 23 dito aen Houbye Collins gegeven sees gulden voor betaelinghe van het kranseel (11) tot Eupen gehalt te hebben en oock het selven wederom gevaeren te hebben en aldaer van den thorn aeft te laeten haelen en op te draeghen en aen Sr Merten Reumers meyer van Stockem door mondelijcke ordinantie der regeerders alhier verehrt een vatmandel apelen en eenen roemkeys voor een recompens mits er opsighter aldaer waere
6 - 0 - 6

- den 24 april 1729 hebbe ick gegeven aen Jan Ernst schriwerker twee gulden thien stuyver voor betaelinghe van die rollen die er gemaeckt heeft aen het oirgewijs en aen den kran der men geleent hadde voor de klocken op te treecken mede voor eene rousbiere voor den krouquet naer Mehr te vaeren dico 2 - 10 - 0

- den 14 may gegeven aen Thomas van de Cruys acht stuyver voor betaelinghe van het bier dat die die de nieuwe offerstocken in de kircke hebben gesadt aldaer gedroncken hadden 0 - 8 - 0

- den 4 juny 1729 hebbe ick gegeven aen Lambert Bartholomé twee gulden

vijff stuyver voor betaelinghe van het logeren der paerden en forageren van de selven Van den Heer Landtdeecken als er de nieuwe gegoetene klocken heeft koemen doepen dico 2 - 5 - 0

- den 7 july 1729 hebbe ick gegeven aen Jan Nyssen schriewerker twintigh vier gulden thien stuyver waer meden betaelt alle sijne dasterten soo van hem als sijnen broeder gearbeyt seder den 18 augusty 1727 in den thorn aen de solders oirgewijshuysken en andersints gearbeyt en noch te presenderen hadde tot dito deses dico 24 - 10 - 0

- den 21 july 1729 hebbe ick gegeven aen Jan Boslet slotmeecker en oirgewijs meecker seventhien gulden seven stuyver voor betaelinghe allen t gene hij gearbeydt gelievert heeft soo aen het eurwerck afterstocken en andersints in die kercke, sacrystie thorn gedaen tot dito deses tot dienst deser gemeynten van Aubel dico 17 - 7 - 0

- den 2 9bris 1719 hebbe ick gegeven aen Thomas van der Cruys twee gulden vijff stuyver voor betaelinghe van drij stucken truywen die men daer gehalt en gegolden hadde voor het gesteygers om die klocken in den thorn op te heffen het bier van die arbeyders als doen da gedroncken inbegrepe dico 2 - 5 - 0

- den lesten octobris 1729 gegeven aen Gerardt Derickx twee gulden thien stuyver voor betaelinghe van die klocken wederom vast in die alsten te sleyten het gesteygers daer voor te maecken 2 - 10 - 0

- den 5 juny 1730 gegeven aen Gerard Le..... twee gulden thien stuyver voor betaelinghe van den gewiech steyn (13) der den selven gelievert heeft voor aen het eurwerck in den thorn alhier tot Aubel dico 2 - 10 - 0

- den 30 juny 1730 hebbe ick gegeven tot Aken Madame douerretier de Fays negentigh sees gulden voor betaelinghe van een jaer interes vervallen 12 may 1730 van sees hondert patacons die dese bancke aen de selve schuldigh is wegens onsere klocken dico 96 - 0 - 0

- den 9 Xbris 1730 gegeven aen den Heer Joannes Dael canoninck twintig gulden voor betaelinghe van sijne deboursementen bij den selven gedaen aen die werck lyden die gearbeydt hebben aen den kirchgraeft op te maecken en die haegen daeromme ligende te repareren en leverantie van wijegeerden (14) en andersints op den kirchgraeft te planten en andersints nodigh op den kirchhoft 20 - 0 - 0

- den 11 Xbris 1730 gegeven aen Gerard Derrickx eenen gulden thien stuyver voor betaelinghe dat er mit Jan Stevens die derde klokke die gans los en valbaer waer wederom gebeiteelt en vast gemaekt en andersints nodigh gerepareert hebben in den thorn en kercke dico 1 - 10 - 0

Aldus opgenomen gereckent en gesloten in de regeringhe alhier tot Aubel en behoorlijkcke convocatie desen 15 Xbris 1730 onder reserve en protestatie als in materie van reckeninghe.

was onderteekent: Fabritius - De Rouveroy - Aussems - Nicolay - Stierkens Emons - Lendert Ernst.

Collata concordat cum originali quod attestor.

G. Ernst greff.

Reeckeninghe van Jan Ernst gedaen den 15 Xbris 1730

1) dopen, inzegenen

2) R.K. waardigheid waarvan de bevoegdheid zich over het landsgedeelte uitstrekt.

3) paedt = meter bij het doopsel

4) abdij van Godsdal

5) stallen = op stal zetten

6) waarschijnlijk Levache

7) gaerde = hof

8) beeld

9) gasterije - restaurant

10) boomolie

11) zeel dat dienen moet om aan de kraan bevestigd, de nieuwe klok in de toren tot op de gewenste hoogte te hijschen.

12) werktuigen voor paveiers (Waalse benamingen ?)

13) tegengewicht

14) wilgen omheining.

NOG EENS CESAR FRANCK

"DIEU SE PROMENE A TRAVERS LES CHAMPS"

"HEEM" wijdde totnogtoe drie bijdragen aan onze befaamde toondichter, César Franck, nl. :

in nr. 5-6 van september 1961
in nr. 5-6 " " 1963
in nr. 5-6 " " 1965.

Deze bijdragen lokten enkele interessante reakties uit.

"...de processie, de bronk. We zien ze voor ons uitgaan, in de prachtige Limburgse natuur, onder de gouden gloed eener heerlijke zomerzon, gevolgd en gadegeslagen door een devoot biddende menigte en kunnen ons dan niet onttrekken aan de emotie, die eens César Franck moet bezield hebben, toen hij schiep dat aandoenlijk lied "La procession", waarvan de beginwoorden: "Dieu se promène à travers les champs" de sfeer reeds zo voortreffelijk weergeven. "Zo schreef Dr Win. Roukens in "Volkskunde in Limburg" in "Limburgs Verleden - Geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815 (blz. 53)".
Deze enkele woorden tekenen volledig de persoon Franck : eenvoud, geloof. Neen, lawaaierig Parijs paste niet aan deze jongen van de buiten !

Hier laten wij de beoordeling volgen van enkele eminente muziekologen, na lezing van genoemde bijdragen in ons tijdschrift.

Flor PEETERS (Mechelen 15/12/1965).
Vanuit de muziek van de meester zou ik zeggen dat deze naar de vorm zeker germaans is en naar de geest en de expressie latijns. Cultureel gezien is Franck een typische vertegenwoordiger van het zeer oude en roemrijke cultuurland dat eertijds tussen Duitsland en Frankrijk lag, namelijk Lotharingen en dat met de kunstenaars van de Maasstreek in de romaanse periode en ook later nog zulke hoge toppen scheerde. Hij behoort tot de driehoek Luik - Maastricht - Aken en dat is cultureel gezien een groot erediploma. Nogmaals proficiat voor uw nummer.

Kamiel D'HOOGE (11/1/1966).
Ik ben gelukkig uw degelijk en verzorgd tijdschrift al een hele tijd te kennen. Het recente nummer over G. Franck en zijn stamboom is werkelijk interessant en zal wel de synthese worden van hetgeen er tot nu toe hierover verscheen.
U waart beter dan wie ook geplaatst om klaarheid te brengen op een domein dat zolang aanleiding gaf tot tegenstrijdige opvattingen. Dit wordt dan uw orgelpunt dat de orgelmeester uit de thans zo betwiste gebieden beslist verdient.
Mocht de waarheid over Franck's voorouders en familie overal recht wedervaren, men deed en doet reeds genoeg aan cultuurannexatie.

NUTEN Dr P. Antwerpen 27/12/1965.
Wegens afwezigheid en naderhand door ziekte is veel werk blijven liggen. Ietwat laattijdig betuig ik Ued. mijn dank voor het toegezonden nummer van "HEEM" (Sept.-dec. '65) waarin interessante bijdragen over C. Franck werden gepubliceerd. Ik las ze met veel belangstelling.
Met biografie en stijlaspekten van C. Franck's kunst zijn reeds namen verbonden als V. d'Indy, Kunel, Demuth, Van den Borren, Haag, Mohr, Horton, Taube, Dufourcq, Zimmermann, Kreutzer, Trienes en Monnikendam. De stamboom-elementen in "Heem" op overzichtelijke wijze voorgesteld, de kanttekeningen er om heen illustreren nogmaals hoe het mogelijk is, dank zij speurtochten in archiefdepots en akten-kontrole menig element chronologisch juister te bepalen. De methode, afwijkingen bij diverse auteurs naast elkaar te plaatsen, vestigt de aandacht rechtstreeks op de naakte feiten. Het Land van Overmaas kan men niet voor bijgaan in de rijk genuanceerde, tot de eerste helft van de 16e eeuw opklimmende stamboom.
De esthetische valorisatie van zijn kunst staat in goudkaraat sedert lang gevestigd op internationaal plan. We moeten uit de bedoelingen van "Heem" een les onthouden, want terecht blijkt er uit hoe karig de studieliteratuur in de Nederlandse taal is over de auteur van "Les Béatitudes" en van de monumentale "Symfonie in re klein".
De studie van zijn oeuvre is nog niet uitgeput. Nederlandstalige musicologen zouden er een dankbaar arbeidsveld kunnen betreden om zijn volrijpe kunst met hernieuwde belangstelling tot de gemeenschap te brengen en te belichten. Wellicht ware het een lange voorbereiding om zijn honderdjarig afsterven (in 1990) met nieuwe luister te helpen gedenken, de algemeengeldendheid van zijn kunst waardig? Met mijn hernieuwde dankbetuiging om het toegestuurde wens ik Uw Komite geluk en groet met gans bizondere hoogachting.

M. BOEREBOOM (Jette 2/1/1966).
Ik heb inderdaad met veel interesse de twee nummers van "Heem" met artikels over C. Franck gelezen. Het artikel van H.D'Hooge is sybstantieel en persoonlijk. De andere beide artikels (niet getekend) bieden een degelijke anthologie uit de publicaties over Franck. Was het echter nodig zoveel uittreksels te geven uit het boek van mijn vriend Marius Monnikendam, vermits dit boek bij mijn weten niet uitgeput is en gemakkelijk in de bibliotheken te vinden ? Zou het niet interessanter geweest zijn de tijdschriften te compileren en daaruit te halen wat waarde heeft ? Dit is maar een suggestie; voor het overige schat ik het boek van Monnikendam naar waarde en vind het wel prettig zoveel goed gekozen citaten naast elkaar te vinden. Er is nog een lacune, naar mijn mening althans : de grote figuur van Franck verdient ook een esthetische synthese die de waarde en het wezen van zijn kunst zou moeten behandelen als een geheel.
Neemt U mij niet kwalijk dat ik U mijn mening over de drie nummers heb gezegd. Dit doet niets af van de waarde van de artikels : alleen had ik mijn keuze liever naar het mindere bekende gericht.

Hans KOENIGS (Aachen 23/11/1965).
Das letzte Heft des HEEM mit dem Beitrag über Cäsar Franck hat mir wieder viele Freude bereitet. Herzlichen Glückwunsch !

Flor VAN DEN MUEREN (Leuven 11/12/1965).
"U vraagt mijn mening over de bijdrage "César Franck" in Heem. Ik geloof dat het al de gegevens bevat die nodig zijn om Franck's afkomst te zien. Franck is een der vele figuren die gevat zitten in de geschiedenis van een land (Frankrijk) waaruit hij niet geboren werd. Zo zijn er zeer vele in Frankrijk's muziekgeschiedenis. Er zijn er evenzeer in Duitsland, Oostenrijk, Engeland...
Ik heb die vraag even aangesneden in mijn inleiding van mijn "Perspektief van de Vlaamse muziek sedert Benoit, en het geval Franck als een der voorbeelden gekozen.
Wanneer men naar het nationaal-eigene in de muziek gaat zoeken, komt men in een straatje zonder eind omdat het afwegen der desbetreffende kenmerken zo subtiel en zo omslachtig is dat het definitieve bewijs haast niet te geven is.
Ik kwam tot het besluit dat de componist tot de nationaliteit behoort van de ouders waaruit hij werd geboren, dat om een voorlopig konkreet uitgangspunt te hebben. Nu heb ik daar, als correctief aan toegevoegd, dat enkele componisten zolang en onverbreekbaar met een bepaald land verbonden zitten, dat het de orde verstoren zou hem er tegen heug en meug uit los te maken. Dat is het geval-Franck. Indien men dit niet aanvaardt moet de muziekgeschiedenis van de meeste landen geheel worden herzien.
Nu weten wij wel dat Franck's beschouwende aarden zijn doorgewerkte redeneringstechniek wel iets verraden of laten vermoeden van zijn germaanse aard en staat hij in Frankrijk onder dat opzicht niet geisoleerd zodat men geneigd zou zijn hem er uit te halen. Doch het zou de gevestigde orde verstoren want à factu (?) vormt hij in Frankrijk een knooppunt waaruit voor dit land veel is gegroeid.
Naar mijn gevoel schijnt Franck's temperament in wezen germaans, al werd hij toevallig te Luik geboren en sleet hij even toevallig zijn leven in Frankrijk, waar hij tot de muziekgeschiedenis is gaan behoren (evenals Beethoven die gedeeltelijk uit Vlaams bloed werd geboren, in de Duitse muziekgeschiedenis blijft gevat).
Inmiddels zijn de gegevens uit het artikel de moeite waard gebundeld.
Mijn zienswijze nopens de plaats van Franck als nationaal componist is zoals ik U hierboven zegde.

Charles VAN DEN BORREN (3/12/67).
Je vous remercie beaucoup de l'aimable envoi que vous m'avez fait du n° de HEEM qui contient des informations si intéressantes sur César Franck. A travers pas mal de contradictions il y a, là un ensemble de documents qui mettent au point, d'une façon précise, ce qui regarde l'origine familiale et locale du Pater Angelicus.
Votre dévoué Ch. van den Borren.
Veuillez excuser ma mauvaise écriture . . . . .

Marius MONNIKENDAM ('s-Gravenhage).
Met bijzonder genoegen heb ik de laatste aflevering van HEEM gelezen alsook uw brief. Enerzijds waardeer ik in HEEM enkele aanvullende gegevens nopens de nederlandse afstamming der Franck's, anderzijds moet ik U op twee onnauwkeurigheden attent maken.
De onbetwistbaar zuiver duitse afkomst van César's moeder staat niet vast.

Haar familianaam - op tweeërlei wijze geschreven : Frings en Friens - komt heel veel in ons Zuid-Limburg voor. De kwestie is nog steeds in onderzoek ! Vervolgens is het verhaal van Gounods uitspraak over Fr' Symfonie al lang tot het rijk der fabels verwezen.
Maar ik ben verheugd dat ook U een schatgraver geweest zijt en nog enkele beduidende archivaria hebt kunnen opdiepen. Dat maakt deze beschouwing zeer waardevol !

Dr J. BELONJE (Alkmaar).
Wat de familie van den beroemden toonkunstenaar Cesar Franck betreft verwijs ik den schrijver bij voorkeur nog naar mijn "Genealogische en Heraldieke Gedenkwaardigheden in en uit de Kerken der Provincie Limburg", waarin Overmaas allerminst is vergeten.

* * *

Wij ontvingen van enige trouwe vrienden van Overmaas enkele rechtzettingen, in het bijzonder betr. omzetting van het dokument blz. 12/13/14 van Heem IX, 1965.
Wij danken hem voor deze blijk van daadwerkelijke sympathie en geven hierna mededeling van hun opmerkingen.

Dr J. Belonje :
In ons tijdschrift "Heem" IX, 1965, nr. 5-6 vonden wij op de bladzijden 12/3 een acte betreffende het geslacht Franck afgedrukt, die de schrijver terwille van zijn lezers heeft omgezet in modern letterschrift. Op de 8° regel van boven op de blz. 14 zat hij echter met een puzzle in zijn transcriptie, die ik graag zou willen oplossen.
Daar staat namelijk (tussengevoegd, boven de regel)
"gelijk) hij mits desen is tot borge stellende en (ver)cautio(e)ert"
Enige verdere verbeteringen :
Regel 5 : seecker - geinthimeerde. Dat is een gedaagde in een appèlprocedure.
" 6 : Tossainct -- tot borge.
" 9 : op den Born genoempt
" 12 : Bembden -- erven
" 13 : twelff
" 16 : gebruijck
" 17 : coerctie
" 20 : comparant S(injeu)r Bartholomaeum Q
" 23 : vernieuwen ende renoveren

R. CORRENS (Wijnegem).
Regel 1 : sevenen (niet een en) cfr de s van 't sestig.
" 6 : Tossainct (niet Toussainct)
het woord "tot" werd vergeten
" 8 : het onleesbare deel lijkt me; na vercautioneert :
"geldt hij midts deselb tot borge beken(nen) end
vercautioner(en)
" 9 : is het niet Dorn ? i.p.v. Born (cif Bempden).

VERSCHILLENDE

- "Im Göhltal", Zeitschrift der Vereinigung für Kultur, Heimatkunde und Geschichte im Göhltal.
  Dit tijdschrift publiceert in zijn nummers 1 en 2 een lezenswaardige bijdrage, auteur Josef Franck, Aachen, hoofdzakelijk gewijd aan de opvoering van C. Franck's werken sedert de oorlog 1940/44.
  Hij doet zijn beklag over het algemeen gebrek aan opvoering dezer werken. Wij citeren : "Die bisherige Anzahl der Aufführungen von Werken "César Francks dürfte kaum ausreichen, den Meister sofort an seiner "unverkennbaren Eigenart zu erkennen, und viele Schätze aus seinem "Repertoire sind noch ungehoben, Es bleibt dem Empfinden jedes Ein-"zelnen anheimgestellt, ob ihm die Musik César Francks zusagt oder "nicht, und es soll hier keine aufdringliche Schärmerei oder ein Vor-"urteil betrieben werden, weil er zufällig durch seine Eltern mit dem "LIMBURGERLAND eng verbunden ist.

  "Im GOHLTAL" plaatst zijne bijdragen onder de titel : "César Franck, ein Schaffender zwischen den Nationen". Deze komt overeen met het opschrift van onze bijdragen : "César Franck, Europees Genie".

GERUHSAM STEIGT DIE NACHT AN LAND.

Die Scheibe glimmt, ein Flammenmeer,
von Wolkenschwämmen kühl umweht.
Der Tag erschlafft, konturenschwer
dem Abend zu die Erde geht.

Weit ins Land, vom Turmgehäuse
mahnt der Aveglocke Klang.
Und am Mühlwehr, durch die Schleuse
keucht der Bach mit wilden Sang.

Müder Gang beerblauer Schatten
löscht leise wachsend Dorf und Flur,
und belegt mit breiten, matten
Schwingen sacht des Werktags Spur.

Gräser schwanken, Menschen lauschen.
Und Friede sinkt ins müde All.
Ob der Wälder dumpfes Rauschen,
glüht schwärig-rot der Sonnenball.

Aus der Abendhimmelsferne
steigt im schwarzen Samtgewand,
aus dem Hintergrund der Sterne
ruhsam nun die Nacht an Land.

(Burg Reuland) Emil Gennen

- - - -

Ooverbörgermeester Muure

gebore te Oedt 1833

gestorve te Wélldonge 1906

Noo sönt et alt bo dreeensässteg Joor
dat hé gestorve-n-éss dé esue vööl geplaint,
d'r Muure, dé äss "Bommedéjjedoor"
än oos o Heemet Oöpe woor bekaint.

Hé woor än Oöpe dooemools sier belélfft,
äss "Gardeneerer" mackde hé sech enne Naam
än ömmer märr woor hé vöör een beträfft,
oos Stadt te geeve enne grööne Rahm.

Lanz gédder Strooet plainde hé Boom änn Strüüch,
wé ä g'n Huvvegazz änn oppene Hébärg,
en twintegduusend Stöck van dat Getüüg,
dabänne woor d'r Muure gaarent kärg.

Ooch ä g'ne Bosch woort vööl gemackt änn aagelaat
än ä g'n Débbek woorte Boschfester geviert
wuuevöör me-n-esue gätt hü neet mie hat,
me weet et neet, géé Mänsch d'rnooe gebiert.

Vöör nünteg Joor bo, woort d'r "Muurekopp" geboot,
wé vröjje veer daraan es doch noch hü,
enn Uuutsecht éss da oove, dée éss goot
änn ä g'ne Soomer sétte da op Bänk o Lü.

Lang éss hé duued, d'r "Bommedéjjedoor"
eel än sie Wärk läfft ömmer hé noch vurrt.
dat grönnt änn blööt weer nö ä gédder Joor
änn hat alt männegeene van oos övverduurt.

(Eupen) Jean Vilvoye

HERMANN HEUTZ

UNSER TURNLEHRER

- - - - - - - - -

Erinnerung an unbeschwerte Schülerjahre

Seinen Beinamen habe ich vergessen, aber er hat bestimmt einen gehabt, denn er war ein Original der lautersten Prägung. Uebrigens erteilte man damals nur Turnunterricht von Sport wie Leichtathletik war nirgends die Rede. Unser guter Victor war ein kleines drahtiges Männchen mit einem runden Apfelkopf. Eisgraues Kraushaar und grosse, scharfe Brillengläser sowie rote Bäckchen machten das Männchen sympathisch. Breite Schultern und schmale Hüften liessen einen durchtrainierten Körper ahnen. Im Turndress haben wir den guten Victor nie gesehen. Vielleicht wollte er uns seine O-Beine verheimlichen, aber die Hosenbeine verrieten dennoch diesen kleinen Schönheitsfehler. Victor entledigte sich beim Turnen nur seines Rockes und erschien vor uns in Stehkragen, Schlips, Weste, langer Hose und Strassenschulen, die unvermeidliche Trierpfeife im Munde.

Ich habe unsern Turnlehrer nur als altes Männchen gekannt. Zu meiner Zeit war er bestimmt sechzig Jahre alt. Nach meinem Abgang hat er noch manchen Jahrgang geführt. Uebrigens muss er steinalt geworden sein, denn nach dem Kriege habe ich ihn noch einige Male in den Strassen von Verviers angetroffen, immer noch drahtig, stramm und lebhaft. Monsieur Victor, wollte nur Turn- und keineswegs Sportlehrer sein. Sein Ideal war das schwedische Turnen mit sackigen Arm-, Bein- und Rumpfbewegungen, mit Reck und Barren. Sein Reich war die für damalige Verhältnisse sehr gut ausgestattete Turnhalle in honiggelbem Holz.

Einen Sportplatz hatten wir nicht, und ich glaube, dass Monsieur Victor sein Wirken auch niemals dahin verlegt hätte. Wohl redete er manchmal von Kurzstrekken- und Langlauf. Dabei ereiferte er sich immer gegen die modernen Läufer, die mit offenem Munde soviel Luft wie nur möglich schnappen. Monsieur Victor setzte dann eine sehr verächtliche Miene auf und sagte mit tiefstem Abscheu : "Bah ! Einen geöffneten Mund beim Laufen finde ich unästhetisch. Auch bei der grössten körperlichen Anstrengung laufen wir Schweden - dabei war Victor ein waschechter Wallone - mit vornehm geschlossenem Mund und atmen nur durch die Nase".

Dabei nahm er folgende Finishstellung ein : Auf dem rechten Bein stehend, war der Oberkörper nach vorne gebeugt, das linke Bein und die Arme waren nach hinten gestreckt und das Gesicht mit festgeschlossenen Lippen gegen Himmel gehoben. Obschon wir Schüler wussten, dass diese Theorie des geschlossenen Mundes beim Lauf völlig falsch sein musste, nickten wir zustimmend, d.h. nur die Schüler, die im Blickfeld des guten Victor standen. Die übrigen feixten mit weitaufgerissenem Munde. Uebrigens war Monsieur Victor ein ausgezeichneter Turner an Reck und Barren. Die verlangten Uebungen machte er trotz seines Alters gekonnt und vollendet vor. Dabei knackte es hörbar in seinen alten Gelenken und das Gesicht verzog sich einen Augenblick von Schmerz.

Monsieur Victor hatte noch eine Eigenart, die ihn für uns sehr in-

teressant machte. Er gab an, Freimaurer zu sein. Bei den Konferenzen, an denen alle Lehrer teilnahmen, beobachteten wir Schüler mit grossem Interesse, wie Monsieur Victor und unser alter Religionslehrer, der Domherr Th. sich mit süssaurer Miene die Hände reichen mussten. Wir Jungen versuchten natürlich, die beiden Herren gegeneinander auszuspielen, indem wir dem einen die etwas exaltierten Behauptungen des anderen brühwarm erzählten. Dabei hielten wir es nicht sonderlich mit der Wahrheit und übertrieben die hinterbrachten Aeusserungen bisweilen sehr beträchtlich. Dabei beobachteten wir mit grosser Genugtuung, wie die Empörung in dem Gesicht der Empfängers dieser Schauergeschichten arbeitete und zuckte.

Niemals aber haben wir Schüler die Freude erlebt, zwischen beiden Herren offene Fehde zu stiften. Die beiden Männer konnten sich meisterlich beherrschen, glaubten auch nur einen Bruchteil unserer Behauptungen und fürchteten sich vor dem Herrn Direktor, der jeden Zwist zwischen den Lehrern der Anstalt im Keime erstickte. Nun zurück zu Monsieur Victor, der beim Anblick von religiösen Utensilien wie Medaillen, Kreuzen und Rosenkränzen wie der Leibhaftige zornig, ja wütend reagierte. Nun muss man folgenden Scherz nicht als Gotteslästerung seitens der Schüler werten. Dieser Scherz der uns Jungen in unserm jugendlichen Uebermut solchen hochprozentigen Spass bereitet, zielte nicht im geringsten auf Verächtlichmachung des Rosenkranzes.

Der lange Hanlet, ein Briefträgersohn aus Verviers, erbat sich eines Tages meinen Rosenkranz. Mit einer Sicherheitsnadel befestigte er den Rosenkranz in der Tasche seiner Turnhose. Zum Beginn der Turnstunde stehen wir in Einerreihe in der Turnhalle. Seiner Länge wegen steht Mitschüler Hanlet an der Spitze der Reihe. Bester Laune betritt Monsieur Victor den Turnsaal, baut sich vor der Riege auf und lässt sein rundes Gesicht gönnerhaft und freundlich leuchten. In diesem Augenblick zieht der lange Hanlet sehr umständlich ein riesiges Taschentuch aus der Hosentasche. Mit Absicht befördert er den Rosenkranz zu Tage, der nun lang und schwarz um das magere Bein Hanlets baumelt, Monsieur Victor hat es gesehen, sein Gesicht läuft krebsrot an, und er kräht mit sich überschlagender Stimme : "Tun Sie diese Gebetschnur augenblicklich fort. Sie Pfaffenkind !" Hanlet murmelt eine Entschuldigung und befördert den Rosenkranz wieder in die Tasche zurück. Noch einige Male reisst Hanlet" aus Versehen" den Rosenkranz aus der Tasche und bewirkt jedesmal einen Vulkanausbruch von Zorn in Monsieur Victors Gesicht. Der Höhepunkt des Juxes soll aber beim Sprung über das Pferd kommen. Monsieur Victor hat Hilfe- und Auffangstellung hinter dem langen Lederpferd bezogen. Mit einem lauten "Hepp hepp !" ermuntert er die Schüler zum Sprung.

Einer nach dem anderen fliegt nach kräftigem Anlauf über das ächzende Pferd und wird von Monsieur Victor fachgerecht aufgefangen und belobigt. Die Schüler, die den Sprung glücklich hinter sich gebracht haben, reihen sich seitlich des Pferdes auf, um ihre Mitschüler beim Sprung zu bewerten. Als alle Schüler über dem Pferd sind, steht nur noch der lange Hanlet unschlüssig da. Wegen der Rüffel spielt er den Beleidigten Auch ist er halb zur Seite gedreht, damit Monsieur Victor den baumelnden Rosenkranz nicht

sehen kann. Monsieur Victor hat zwar ein Freimaurerherz, aber ein recht gütiges, Freundlich lockt er : "Allons Hanlet ! Alles ist wieder gut. Sie haben es ja nicht mit Absicht getan. Machen Sie einen schönen Sprung, und dann sind wir beide wieder dicke Freunde. Hanlet hebt den Kopf und setzt aus seiner Schrägstellung unvermittelt zum Anlauf an. Mit weitgespreizten Beinen und fliegendem Rosenkranz segelt er auf Monsieur Victor zu. Der hat den Rosenkranz zu spät erkannt, denn dieser schlägt in sein Gesicht. Der Auffang misslingt, und Hanlet stolpert springend über die ausgelegten Matten, um das Gleichgewicht wieder zu erlangen. Mit Monsieur Victors Selbstbeherrschung ist es vorbei. Er greift den langen Hanlet beim Wickel und befördert ihn mit eiligen Schritten zur Tür. Dann hält Monsieur Victor sich die Hand in der Herzgegend und blickt streng auf unsere Gesichter, in denen das mühsam unterdrückte Lachen zuckt. Zur Anzeige beim Herrn Direktor hat Monsieur Victor den delikaten Fall nicht gebracht. Der Schüler Hanlet war zu klug, um einen derartigen Jux zu wiederholen. Er und wir alle dachten angestrengt nach und fanden bald etwas Neues, um den guten Alten zu ärgern. Wie gesagt, ich habe ihn nach dem Kriege noch des öfteren in Verviers gesehen. Er war freundlich und sprach von der schönen Zeit unseres Zusammenlebens im Seminar. Uebrigens war Monsieur Victors Freimaurertum doch nicht für alle Ewigkeit gefestigt, denn er hat in seinem letzt Stündlein dem "Pfeffer" nicht getraut und demütig um den Beistand eines Priesters gebeten. Ich persönlich wünsche, dass er dereinst fröhliche "Urständ" feiern möge und wie im Leben stramm und aufrecht durch den Himmel schreite.

Foto Edg. Barbaix, Gent.

" GEBOORTE VAN JEZUS ", schilderij van SERVAES.